

Édes Anyanyelvünk

XXV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

2003. ÁPRILIS

ÁRA: 100 FORINT

Szórend a márkanévben

A márkanévekről az utóbbi években egyre többet írtak a nyelvészeti folyóiratokban, névtani és helyesírási témájú kötetekben. Ez az új keletű tulajdonnévfajta néhány évtizede kivált a köznevek világából, hisz képes egyedíteni, identifikálni. A nyelvtudomány ennél fogva önálló tulajdonnévi kategóriaként tartja számon a szófaji rendszerezésben, és a különféle iskolatípusok nyelvtankönyvei is ezt a felfogást tükrözik.

Az áru- és márkanévek napjainkban számos ejtési, toldalékolási és helyesírási nehézséget rejtenek magukban, hisz a bevásárlóközpontok polcain egyre több idegen (főleg angol, francia eredetű) szó, szócsoport látható a címkéken, dobozokon és tasakokon.

A helytelenül írt *Ananász konzerv*, *Barack pálinka*, *Kamilla tea*, *Olaszcsevart tészta*, *Hosszanfriss tej*, *Francia krémes*, *Pizza szelet*, *Ágynemű garnitúra* feliratok, sajnos, arról győzik meg ismételtelen a vásárlót, hogy a magyar helyesírás egyik igen nehéz kérdésköre a különírás és az egybeírás. A példák helyesen: *Ananászkonzerv*, *Barackpálinka*, *Kamillatea*, *Olasz csavart tészta*, *Hosszan friss tej*, *Franciakrémes*, *Pizzaszelet*, *Ágynemű-garnitúra*.

A szupermarketek, diszkont- és mamutáruházak hirdetőújságjaiban egy újabb hiba jelenik meg egyre gyakrabban, melyet érdemes kicsit közelebbről megvizsgálnunk.

Már az általános iskolában megtanulják a gyerekek, hogy a magyar nyelv viszonylag szabad szórendű nyelv, azaz például a különféle mondatrészek egymáshoz képest szabadon elmozdíthatók. Pl. *A gyerekek a szünetben almát esznek*; *Almát esznek a gyerekek a szünetben*; *A szünetben esznek almát a gyerekek*. A szórend megváltozásával más-más elemet emelhetünk ki.

Vannak azonban nyelvünkben kötött szórendű szerkezetek. Ilyenek többek között a minőség- és a mennyiségjelzős szó szerkezetek, melyekre az jellemző, hogy a minőség- és mennyiségjelző mindig megelőzi jelzett szavát.

A gyártó cégeknek nyilvánvalóan az a céljuk, hogy a papír-, fém-, esetleg műanyag dobozokon a felirat minél inkább figyelemfelkeltő, színes, időnként humoros, de legfőképpen tájékoztató jellegű legyen, hisz ezzel fokozzák a vásárlói kedvet, és segítenek a döntésben. A márkanévet többnyire egy vagy több minőség- vagy mennyiségjelzős szó szerkezetből, illetőleg szóösszetételből alkotják meg a névadók. A fent említett szabályt azonban egyáltalán nem vették figyelembe akkor, amikor a következő, helytelen szórendű elnevezéseket adták: *Győri perec*, *csokis*; *Női frottírozokni*, *mintás*; *Golyóstoll*, *teleszkópos*; *Tésztaszűrő*, *hálós*; *Gyorsfelmosó garnitúra*, *szögletes*; *Csirkemell*, *csontos*. A szórendi furcsaságon kívül rendkívül zavaró a vessző; ez az értelmező jelzős szerkezetekben elengedhetetlen, de példáinkban fölösleges. A helyesen leírt nevek: *Győri csokis perec*, *Női mintás* vagy *Mintás női frottírozokni*, *Teleszkópos golyóstoll*, *Hálós tészta-szűrő*, *Szögletes gyorsfelmosó garnitúra*, *Csontos csirkemell*.

A következő jól ismert márkanévekben viszont csak az a hiba, hogy a melléknév nem a főnév előtt áll: *Delma margarin joghurtos* (*Delma joghurtos margarin*), *Simi kakaópor instant* (*Simi instant kakaópor*), *Paprika édesnemes* (*Édesnemes paprika*), *Morzolt csemegekukorica vákuumzárású* (*Vákuumzárású morzolt csemegekukorica*), *Bravó kárpitozott szék fémváz* (*Bravó fémváz kárpitozott szék*), *Bagarol cipőkrém tubusos feketé* (*Bagarol tubusos feketé cipőkrém*).

Ritkán, de találunk olyan hibás alakot is, melyben épp az egyedítő elem kerül a második helyre: *Kutyaeledel Darling*. De legalább ennyire elmarasztható a kissé értelmetlennek tűnő *Londiál sampon zsíros*, hisz fejtörést okoz, hogy zsíros vagy száraz hajjainknak ajánlatos-e használniuk.

Mindnyájunkban felvetődhet a kérdés: miként születtek meg a magyar nyelvhelyesírási és helyesírási szabályokat semmibe vevő, idegen nyelvi hatásról árulkodó alakok? A reklámpszichológia sokféle ügyes fortélyt ajánl a gyártóknak, grafikusoknak, grafikusoknak, hogy mindenféle portékát el lehessen adni. Ezzel szemben a vásárló az izléses, nyelvi szempontból kifogástalan, könnyen értelmezhető és kiejthető nevű termékeket kedveli igazán!

Bozsik Gabriella

A TARTALOMBÓL:

Balázs Géza:
Milyen lesz
a netm@gy@r?

Dede Éva:
SMS-írás prediktív
írás móddal

Büky László:
Petőfi az ökörszekéren

Kovács József:
Árcédulák és egyéb
feliratok

Zimányi Árpád:
Kötekedés
a kötőjelekkel

Minya Károly:
A közhelyesírásról

Gréczi-Zsoldos Enikő:
Kótyavetye –
elkótyavetyél

És: nyelvi mozaik,
új szavak, nyelvi játékok,
az NKÖM anyanyelvi
pályázata

Arénát, ne „Portarénát”!

A régi Budapest Sportcsarnok sajnálatos leégésének egyetlen okból lehetett csak örülni: úgy tetszett, többé nem kell majd megküzdenünk a kiejthetetlen „stsp” más-salhangzó-kapcsolattal, amelyet rögtön még egy „rtcs” gubanc követ, és ami miatt e megnevezést a csigalassú tempónál valamivel gyorsabban beszélők mindig is tör-vényszerűen „Budapes Porcsarnokra” egyszerűsítették.

Most, hogy hamarosan átadják az új épületet, újabb nyelvtörési veszély fenyeget bennünket. A sokáig a könnyen kiejthető „Budapest Aréna” néven emlegetett csar-nokot újabban „Budapest Sportaréna”-ként látom feltűnni a sajtóban, felidézve az újabb kiejtési egyszerűsítés, a „Budapes Portaréna” veszélyét.

Tessék mondani, miért kell próbára tenni szegény rádió- és tévébemondók, vala-mint a nagyközönség nyelvforgató képességét? Miért nem lehetett például eleve „budapesti sportcsarnoknak” elkeresztelni a régi épületet, vagy most már megma-radni az újnál a „Budapest Aréna” név mellett? Azt kell hinnem, hogy e nevek kita-lálójának vagy füle nincs, vagy nyelve. Tudom, hogy kicsiny ügy ez, de évtizedekre megnehezítheti számos hivatásos és nem hivatásos beszélő életét, végső soron ne-vetségessé téve a nagy elnevezési nekibuzdulást is.

Az értelmes döntéshez pedig még nyelvész sem kellene, csak egyetlen apró toll-vonás egy észnél lévő hivatalnoktól...

Kenesei István

A cikk a Népszabadság 2003. február 18-i számában már megjelent. Időszerű-sége miatt – talán még nem későn – most mi is közöljük. **A szerk.**

TARTALOM

Bozsik Gabriella: Szórend a márkanevekben	1
Kenesei István: Arénát, ne „Portarénát”!	2
Balázs Géza: Milyen lesz a netm@gy@r?	3
Brauch Magda: Szépen beszélni nehéz?	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Dede Éva: SMS-írás prediktív írásmóddal.	6
Büky László: Petőfi az ökörszekéren	7
Kovács József: Árcédulák és egyéb feliratok	8
Fazekas Beáta: Tegezés és magázás a reklámokban	8
Zimányi Árpád: Kötelkedés a kötőjelekkel.	9
Minya Károly: A közhelyesírásról	9
Holczer József: A <i>bár</i> -ral ellentétes kötőszó a főmondatban	10
Soproni János: Mi a különbség a <i>szponzor</i> és a <i>mecénás</i> között?	10
Szloboda János: Kárpátukrán, ruszin, kisorosz	11
Bereényi Zsuzsanna Ágnes: Rózsanevek.	11
Lengyel Ferenc: A nyelvfejlődés – sorskérdés	12
Bók Szilvia: A <i>két</i> és a <i>kettő</i>	13
Gréczi-Zsoldos Enikő: <i>Kótyavetye – elkótyavetyél</i>	13
Buvári Márta: Hol is van az a vaj?	13
Regős Sándor: Vau!	14
Vezényi Pál: Monika vagy Mónika?	14
Komoróczy György: Az Európai Unió és a magyar nyelv	14
Deme László: Emlékezésül – és megemlékezésül	15
Dóra Zoltán: <i>Se fő, se darab</i>	15
Anyanyelv-oktatási napok továbbképzésként	16
Bozsik Gabriella: Tanárjelöltek az egri helyesírási döntőben.	16
A Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány hírei	16
Dr. Grega Sára: A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány a csángó fiatalokért	16
Új szavak, kifejezések (24.)	17
Szerkesztőségünkbe beérkezett nyelvészeti kiadványok	17
Hírek	17
Pontozó.	18
Keresztrejtvény.	19
Sashegyi Elemér: Magánhangzók vallomása.	19
Az NKÖM anyanyelvi pályázata	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvpolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvpolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó: Grétsy László

A szerkesztőség tagjai: Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe: 1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27. Telefon: 352–8981

Postacím: Honlap: www.civilporta.hu/anyanyelv Villámposta: anyszov@mail.datanet.hu

Terjeszti: a Magyar Posta Rt. HELIR, a Bp.-i HÍRKER Rt., a Magyar Lapterjesztő Rt., a Könyvtárellátó Kht. és más terjesztők.

Előfizethető bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban, valamint közvetlenül vagy postautalványon a Magyar Posta Rt. HELIR ügyfélszolgálatánál, Bp. VIII., Orczy tér 1. (ir.-szám: 1849), posta-cím: Magyar Posta HELIR, 1900 Budapest. Ara:100 Ft. A terjesztéssel kapcsolatos reklamációk: Hírlap Vevőszolgálat; ingyenes zöldszám: 06 80 444-444 Az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Belépési nyilatkozat kérhető: Anyanyelvpolók Szövetsége, 1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4. Telefon: 355-5590

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága: Balázs Géza, Bencédy József, Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke), Fábián Pál, Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István

Lapunk kiadását az **EGIS Gyógyszergyár Rt.**, a **József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány**, az **Oktatási Minisztérium**,

a **Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma**, valamint

a **Nemzeti Kulturális Alapprogram** segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 301-4927, 311-5659/156
Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Balogh Mihály

Milyen lesz a netm@gy@r?

Minden technikai eszköz hatással volt a nyelvre. Az írás, illetve tömegméretű kiterjesztése, a nyomtatás azonban egészen biztosan új gondolkodási és nyelvi létmódot hozott létre. Ez lett McLuhan szavával a Gutenberg-galaxis, az a világ, amelynek ötszáz éve volt eddig a széles körű elterjedésre, s amelybe mi már beleszülettünk. Az írás új, átgondolt, szervezett és megőrizhető nyelvi megvalósulást eredményez, amely egyaránt megköveteli az előre gondolkodást, a tervezést, valamint megengedi a felejtést (hisz a szó elszáll, az írás megmarad), vagyis elkényelmesít. Másrészt viszont iszonyatos mennyiségű információt rögzít, s arra ösztönöz, hogy ezt mind fogadjuk be. Hatott a kommunikációra a telefon, az írógép, a telefax, az üzenetrögzítő, de még a fénymásológép is. Csak lemaradtunk (örökre) ezek leírásával, kutatásával, dokumentálásával.

Most azonban itt a digitalizáció, az informatikai forradalom, amely gyorsvonatként száguld. A dédapa még csak újságot olvasott. A nagypapa felnőttkorában már rádiót is hallgatott. Édesapa találkozott először a televízióval... A gyermek már a számítógéppel együtt született. Generációk szépen sorban tanulták meg a tömegkommunikációs eszközök használatát, rendszerint az apa tanította a fiát – anyanyelvre és minden egyébbe. Most minden a feje tetejére állt. A gyermek tanítja „számítógépre” az apát, a nagyapát. A szocializáció megfordult.

Mindez miként hat a nyelvre? Hiszen a nyelvről tudjuk, hogy alapvetően „hagyományos” természetű. Sok olyan nyelvi kategóriát használunk, amelyet már kétezer, de egészen biztos, hogy ötszáz éve is használhattak. A nemzedékek szépen sorban, meghatározott sorrendben, ütemben és gyorsasággal adják át az utódoknak az anyanyelvet. A nyelv nem cserélhető le, és változtatni is csak fokozatosan lehet. Hogyan képzelhető el az, hogy a gyermekek tanítják az apákat, anyákat, nagyapákat és nagyanyákat internetnyelvre?

A Gutenberg-galaxis végén az informatikai forradalomban (Internet-galaxis?, Digitália?, Cyberia?) évszázados irányzatok borulnak fel. A legfontosabb az, hogy az élőbeszéd, valamint az írás után most egy új nyelvi létmód keletkezik. Megnyilvánulásait másodlagos szóbeliségnek, másodlagos írásbeliségnek nevezzük; mindez együtt: az új beszélt nyelvűség.

Lássuk ezek után, mi mindenre figyeltünk fel eddig az informatika nyelvi hatásaival kapcsolatban!

1. Legelőször arra, hogy az új technológia szöforradalommal jár együtt. Vagyis tömegtelen idegen szó áramlik a nyelvbe (*komputer, szoftver, hardver, szével, printel, e-mail* stb.). Akkor azt mondták elődeim, hogy magyarártani kell a számítástechnikát. Csodálatos eredményeket értek el: szinte beleborzongok, hogy már 1986-ban (!) megjelent olyan – magyarártó – könyv, mint a Mi micsoda magyarul a számítástechnikában?

2. Másodsorra a helyesírásra figyeltünk fel. Arra, hogy a számítógépes szövegekben nem volt magyar ékezet, csak hullámos vagy kalapos. Meg arra, hogy az elválasztások sokszor szabálytalanra sikerültek. Ezeket azonban hamar kinőtűtük. A számítógép minden magyar betűre, elválasztásra képes, csak megfelelő programot kell használni.

Manapság főleg az automatikus (rosszra, helytelenre) „javításal” van gond; sokan nem tudják, hogy ez a program kikapcsolható. A helyesírás-ellenőrzők egyre jobbak, nagy segítségünkre vannak. Hogy a *kakas-pörkölt* helyett *kakapörkölt*-et vagy *kakás-pörkölt*-et javasolnak, a *húgyutak* helyett *húgyurak*-at, legföljebb derűtségre adhat okot. Programozási hiba. A nyelvhelyességi ellenőrzéssel már több a bizonytalanság. A számítógépes nyelvhelyesség-ellenőrző programok föl hívják a figyelmünket a nyelvművelés módszertani hiányosságaira.

3. Harmadszorra arra figyeltünk fel, hogy a szövegszerkesztőknek van nyelvi hatásuk! Ráadásul: többféle! Például az, hogy a számítógép túlírásra („locsogásra”) ösztönöz. Remek, ösztönös megfigyelés volt ez a számítógépes szöveg élőbeszédjellegével kapcsolatban! Ma már többet tudunk erről. A számítógépeken megnövekedett az érintkezések gyakorisága, az élőbeszéd jellegű alkalmi, gyors információtovábbítás is, amelyben nagyon sok a fatikus (kapcsolattartó), kevés jelentéssel bíró elem, a rontás (elütés).

4. Negyedszorra arra figyeltünk fel, hogy csökken a számítógépes szövegek koherenciája (szövegösszetartó ereje). Vajon miért? A számítógépen bátran javítgatjuk, innen-onnan „átemeljük” a szöveget, bele-és átírunk, a végén azt sem tudni, hogy kié a szöveg.

5. Ötödszörré sajátos nyelvvilág születésére figyelhetünk fel. Elsősorban a társalgócsatornák és a magán villámlevelek szövegében tapasztalhatjuk az internet-szlang megjelenését, meg azt, hogy a közlés sokszor a jelzésszerűség csökken, agresszív rövidítéseket, összevonásokat alkalmazunk. A nyelvi jellemzőket úgy foglalkoztatjuk össze: előfordul az alultoldalékolás (*Szeretem Mozart*), valamint a túltoldalékolás (*amerikaiakok*). Néhány további példa:

alszás = alvás, *csati* = beszélgetőcsatorna, *dejo* = nagyon jó, *érdkl* = érdekel, *hwigény* = hardverigény; *ism* = ismer, ismerni, *múxik* = működik, *regkód* = regisztrációs kód, *rulez* = kiváló, nagyszerű, *szuper, ujjmenés* = szószátyárság, *unkül* = pocsek.

6. Hatodsorra fölfedeztük, hogy egészen újfajta jel- és képi világ van megszületőben, amelyet a legtöbben sajátos, laza helyesírással pótyognak be. Ezt a jelenséget a beszéd-beli szlang mintájára szlenges helyesírásnak neveztem el, de ez tulajdonképpen a másodlagos írásbeliség. Fő jellemzője a már emlegetett összevonás, kiejtés szerinti írás, valamint a képiség. Például:

elmond6om = elmondhatom / *f/l* = fiú vagy lány? / *köszö.net* = tréfás köszönetnyilvánítás / *Lbeszélget* = elbeszélget / *LSD* = látom, sokan dancolnak (látom, nem nagyon beszélgetnek a csatornán, pangás van) / *+6ott* = meghatott / *+szivta* = megszivta / *m1k* = megyek / *sacc/kb* = (saccperkébé) körülbelül / *szvsz* = szerény véleményem szerint / *thx* = (thanks) köszönöm / *xtra* = (extra) különleges, plusz.

A teljes képszerűséget a nonverbális jelek, az ún. mosolyikonok (emotikonok) jelentik, amelyek új lehetőséget nyitnak az érzelmi árnyalásra (ne feledjük, hogy az írásrendszer

kialakításakor sokszor próbálkoztak érzelmi jelek bevezetésével, azután maradt a „pont, pont, vesszőcske” stb.). Az internetes szövegben a felkiáltás, túlhangsúlyozás CSUPA NAGYBETŰVEL történik, a kiemelés lehet még az alsó a lá hú zás, a csúnya vagy valamilyen okból kerülendő szavak eltorzítása (eufemizmus), a kicsillagozás (s*e*x). További példák:

mosoly :) / *szomorúság* :(/ *végtelen, határtalan* 8 / *rózsa* @> ; / *tévé* nézek >[]

7. Hetedszerre, nyelvtani vizsgálatokat is végezve megállapítottuk, hogy az internetes nyelvhasználatban sokkal inkább az élőbeszédre jellemző mellérendelést alkalmazzuk, mint az írott nyelvhez inkább illő (többszörös) alárendelést. Erre ösztönöz bennünket a szövegalkotás élőbeszédjellege, valamint a gyorsolvasás (amely az élőszó felszínes befogadásához hasonlít).

8. Nyolcdszorra tapasztalhattuk, hogy régi-új szövegtípusok vannak (újja)születőben az interneten, illetve a mobilkommunikációban. Gondoljunk csak a különféle, a korábbi Szent Antal-lánchoz hasonló körlevelekre vagy a táviratok és a képes levelezőlapok átköltözésére. A képes levelezőlapok ráadásul mozgó formában is felbukkantak.

9. Kilencedszerre eddigi tapasztalataink hatására megjósoltuk, hogy további nyelvi átalakulásokra számíthatunk. Az internet elmozdítja a hagyományos területi és társadalmi nyelvváltozatok rendszerét, sőt a köznyelv helyét akár egy globális nyelv is átveheti.

10. Tizedszerre: előre jelezhető, hogy az újabb és újabb nyelvi technológiák (nyelv- és beszéd felismerés, beszéd szintetizálás, fordítóprogram, szöveg helyreállító és nyilván-átalakító programok) a nyelviség egészen új dimenzióba hatolnak be, s az ember-gép közötti viszonyt újraértelmezik. Persze meg lehet, hogy sokféle lehetséges technikát az emberek mégsem fognak használni, ahogyan a mobiltelefon százféle funkciójából is egyet-kettőt vesz igénybe a használók többsége.

11. Tizenegyzszerre megállapítottuk, hogy az internet új minőség: nem egyszerűen a kommunikáció, a tömegkommunikáció, illetve az írás vagy az élőbeszéd (!) új formája, hanem minden eddigi kommunikációs forma szintézise, maga a beszéd, persze most még „virtuális beszéd”, az új beszélt nyelvűség.

12. Tizenkettedszerre hangsúlyozom, hogy az informatikában a hardverek és a szoftverek fejlesztésében óriási szerepük van a számítógépes nyelvészeknek, elemzőknek, valamint a nyelvi technológusoknak. Az informatika emberi, felhasználói oldalán azonban feladata van a nyelvstratégiának és a nyelvművelésnek is. Soha nem volt ekkora szükség a nyelvi kultúra őrzésére, ápolására, terjesztésére a közös kommunikációs gondok megoldása érdekében.

A nyelvtudomány sokat segít az informatikának a nyelvi elemzésekkel a nyelvi technológiák fejlesztésében. Mi most mindent megteszünk, hogy az informatika humanitáns vonuljon be az emberi kultúrába, s a fölbukkanó kommunikációs zavarok a lehető legkisebbek legyenek.

Balázs Géza

Szépen beszélni nehéz?

Minden nyelv szép, és mindenkinek az anyanyelve a legszebb. Legálábbis annak tartja az, akinek az anyanyelve kedves, azon nevelkedett születésétől fogva, azon kezdett el gagyogni, majd, betűit próbálgatva, olvasni, első elemista korában. Igaz, hogy napjainkban, a kis nyelveket fenyegető globalizáció idején, vannak, akik anyanyelvüket megtagadva elfordulnak tőle, hiszen a „nagy” nyelveket jobban megértik a világon. Idegen nyelveket valóban kell tanulni és ismerni, de nem az anyanyelv lebecsülése vagy megtagadása árán.

Szerencsére maradtak még elegendően olyan kis nemzetek szülőitjei – románok és bolgárok, csehek és szlovákok, lengyelek és albánok – hogy csak a szomszédos kis népeket említsem –, akik ragaszkodnak anyanyelvükhöz. Köztük vagyunk mi is, akik a szép magyar nyelvet kaptuk ajándékba szüleinktől, őseinktől, ezt az – Örkeny István szavait idézve – „igézetes hangszert”, és nem tékoztoltuk el ezt az adományt, még akkor sem, ha az anyaország határain kívül kell élnünk.

Csak hogy – ismét Örkeny szavaival élve – ezen az igézetes hangszeren csak kevesen tudnak játszani. A szerző nyilván anyanyelvünk gazdag szókincsének, szinonimakészletének kihasználatlanságára is gondolt, hiszen ebből a szempontból is többnyire egy húrton, „dallamtalanul” beszélünk. A dallam, dallamosság azonban konkrét értelemben is szóba jöhet, hiszen egy 40–50 évvel ezelőtt történt nemzetközi felmérés alapján anyanyelvünk ebből a szempontból a világ nyelvei között igen előkelő helyet foglal el (az első öt között van). Bár e felmérés nem új keletű, az ma is tény, hogy anyanyelvünk 39 hangjából 29 zöngés, s mindössze 10 zöngétlen, ami azt jelenti, hogy a zenei hatású hangok a hangállomány mintegy 75%-át teszik ki. Hozzájárul anyanyelvünk dallamosságához az a körülmény is, hogy állandó – mindig az első szótagra eső – hangsúllyal rendelkezik, s így mind a szavak, mind a többségben levő kijelentő mondatok ereszkedő hanglejtésűek. Ez az adottság kizárja, illetve kizárná, de legalábbis megfékezne a túl gyors vagy kapkodó beszédtempó lehetőségét.

Az Édes Anyanyelvünk 2002. áprilisi számában Bán Ervin mégis „hangtani válságról” beszél, és jogosan. Kifogásolja a szó végének elnyújtását, a mondatok végének hangsúlyozását, a keresztnév helytelen kiemelését a családnév rovására stb. Ezekre a jelenségekre magam is felfigyeltem, különösen a hírközvegek nyelvhasználatában, de ezúttal nem szeretném a cikkíró meglátásait ismételtetni. Inkább egy másik káros hangtani, kiejtésbeli jelenségre térnék ki bővebben, amely kezd elterjedni az egész magyar nyelvterületen, de különösen az erdélyi magyarok beszédében, ott is első sorban azokon a vidékeken, tájegysé-

geken, ahol a magyarság nem tömbben, hanem szórványban él.

Anyanyelvünk egyik finnugor öröksége, hogy szavainkban igen sok hosszú hang található. Normális beszédben a hosszú hang (á, ó, ll, mm) kiejtéséhez kétszer annyi idő szükséges, mint a rövidéhez. (Nem véletlen, hogy ezen az elven alapszik az időmértékes verselés.) A hosszú hangok megléte növeli anyanyelvünk dallamosságát. Ezért hibás, sőt káros a hosszú hangok – elsősorban a mássalhangzók – rövid ejtése (kivéve a szabályos rövidítéseket a *jobbra, állni, hallgat* stb. szavakban).

Ezt a kiejtésbeli fogyatékoságot – azaz a hosszú mássalhangzók félhosszúvá vagy egészen röviddé válását – elsősorban Arad és Temes megyében figyeltem meg, ahol a magyarság szórványban él (a megyeszékhelyeken a lakosságnak mintegy 10%-át teszi ki), és erős idegen nyelvi hatásnak van kitéve. Ezen mindenekelőtt a román nyelvi hatást értem, hiszen az utcán, a munkahelyen, a hivatalokban, a bevásárlóközpontokban a magyarok is románul beszélnek, az anyanyelv használata jó esetben a családi életre és az iskolára korlátozódik. Vegyes házasságban élők vagy román iskolába járó gyermekek esetében még erősebb a román nyelv (és kiejtés) befolyása, de érződik ez a magyarul tanuló gyerekek, sőt olykor szülei, tanárai beszédén is. Bár a román is szép, dallamos újlatin nyelv, hosszú hangokat nem használ. A hatás tehát elkerülhetetlen, sőt egyes településeken – például Temesvárott – az idegen hatáshoz a német és a szerb nyelv is hozzájárul. Ott hallottam ilyen és hasonló mondatokat: Olyan szép ez a ház, mint egy „vila”, Mikor megyünk a „klubá”?, „Vetem” egy szép ruhát, De jó „ilata” van a virágnak!

Ez a kiejtésbeli hiba annyira elterjedt, hogy – bár túlzás nélkül idéztem e néhány példát – az így beszélők már nem is észlelik. Kolozsvári egyetemista koromban a temesvári kollégák figyelmét csak ott hívták föl erre a jelenségre, és azt a tanácsot kapták, ejtsék olyan hosszsan a hosszú mássalhangzókat, hogy az számukra rendelkezésükre tünjék. A módszer elég jól bevált, de többé-kevésbé az aradiaknak, nagyváradinak, sőt még a kolozsváriaknak is alkalmazniuk kellett, mert a hosszú mássalhangzók ejtése

csak a székelyföldiek beszédében volt tökéletes.

Ez a kiejtésbeli rövidülés tehát a két magánhangzó közé kerülő hosszú mássalhangzóra vonatkozik, folyamatos beszédben; természetesen a szavak végén is észlelhető, ha a következő szó magánhangzóval kezdődik. Például: „Itt áll a ház” a kiejtésben így hangzik: „Itál a ház.” Ha a kiejtés teljes hasonulás vagy összeolvadás miatt eltér az írásképtől, a beszédben így keletkezett hosszú mássalhangzó is megrövidül: a *szedte, tudta, látjuk, tudjuk* szavak így hangzanak: „szete, tuta, látyuk, tугyuk”.

Bár a gyakorlatban bármilyen hang kiejtésében bekövetkezhet helytelen rövidülés, talán leggyakoribbak a múlt idejű igealakok: *tetem, vetem, atam, látam, etem, itam*; az *l, r, n* megrövidülése: *álam, álat, halom, ere, ara, enek, anak* és más mutató névmásoké: *ehez, ahoz, eben, aban, etől, atól* stb. A rövidülés olykor értelemzavart is okozhatna, hiszen a *tetem, halom, ere, ara, eben* mást is jelent, mint a *tettem, hallom, erre, arra, ebben*. Ha a szó szövegben hangzik el, értelme általában világos, hangzása viszont visszatartóan csúnya. De ez mégsem csupán „szépség” kérdése, hiszen egyéb nemkívánatos következményekkel is jár. Nem szorul külön bizonyításra, hogy a helytelen írás oka a rossz kiejtés, hiszen a kisgyerekek vagy a kevésbé iskolázott felnőttek hallás után írja le a szavakat. (Érdekes, hogy az említett temesvári kollégák helyesen írtak, csak a kiejtésükkel volt baj.)

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az idegen hatáson kívül a beszédbeli hanyagság is hozzájárul a kiejtésbeli hibákhoz. Gyakran lehet hasonló jelenségekkel találkozni – ha nem is ilyen mértékben – az anyaországi hírközlésben is. A meteorológiai jelentésekben elhangzik a „kelemes” vagy „kelemetlen” idő, a hírekben az „elenség”, „elenséges” vagy a „jelemző”, sőt inkább az anyaországi beszélt nyelvben figyeltem meg, hogy a *hús, a búza* és a *csúnya* szavakat röviden ejtik: „hus”, „buza”, „csunya”. Ez utóbbi jelenséget viszont Erdélyben nem tapasztaltam, mint ahogy a betűjelet sem az *éljen, tudja, látja* és más szavakban, aminek oka korántsem kiejtésbeli hanyagság, sokkal inkább a szóelemző írásmód helytelen értelmezése. Egyszerűbben azt is mondhatnók: aki a betűjelet hibájába esik, az a hasonulás és az összeolvadás tanításakor hiányzott az iskolából. Sajnos, ha a hiba a rádióban vagy a televízióban hangzik el, igen sok követője akad, országhatáron innen és túl (akárhonnan nézzük).

Brauch Magda

NYELVI MOZAIK

(Még mindig, sőt egyre inkább: kirúg – Kulturális „jav”, avagy A plurale tantum alkonya? – Valami jó outlet kellene)

A **Mai Nap** január 21-i számának első oldalán a jobb felső sarokban egymás alatt ez a két vastag betűs cím olvasható: *Árpát kirúgták, ...; Kirúgták Anettkát*. A szerkesztők bizonyára úgy gondolták, hogy ezek a címek ellenállhatatlanul magukra vonzzák az utca emberének pillantását, és a lap azonnali megvételére készítetnek.

Aki valóban megvette és fellapozta az újságot, talán meglepődött azon, hogy magukban a cikkekben (a 4. és a 10. oldalon) egyszer sem esik szó *kirúgás*-ról, hanem a következő, részben keresetten választékos szinonimákkal élnek a szerzők: Közös megegyezéssel *köszöntek el* egymástól a felek (felcím); Árpá Attila *elhagyta* a csatornát; a kreatív igazgatótól való *megválás*; Árpá a továbbiakban *nem dolgozik* az RTL Klubnak; a *megválás* időpontja nem véletlen; a csatorna *nem tart igényt* a kreatív igazgató további munkájára. A másik cikkben pedig: Ihos *szakított* Anettkával (főcím); Ihos József és Anettka *útja kettévált*; egy ideig *szüneteltetik* közös műsorukat. A *kirúg* állítványra tehát pusztán figyelemfelkeltésül, blikkfangként volt szükség (a második esetben az olvasó félrevezetése árán is, hiszen, mint kiderült, szó sincs a nézőtábor megosztó tévésztárocska menesztéséről, csupán egy műsorának – átmene-ti? – megszűnéséről).

B. Lőrinczy Éva, az azóta, sajnos, elhunyt nagy nyelvész és szótárszerkesztő ezt írta lapunkban erről a szóról: „A *kirúg* ige szomorú »karrier«-je nem egyéb, mint egyetlen, a közlés körébe tartozó szerény jele az egész társadalmi létünk elárasztó durvaság félelmetes érének” (Édes Anyanyelvünk 1993/1: 7).

Csak nem ennek a cikknek a kereken tízéves évfordulóját kívánta köszönteni a „Haza és haladás” jelmondatú bulvárlap a dupla adag *kirúg*-gal?

Körülbelül egy évvel ezelőtt a pénzmosság elleni törvényről szólva ezt mondta a rádióban a műsorvezető: „Tisztázni kellene, mit jelent a díszműáru, a *kulturális jav* és így tovább.” Tréfának szánta? Azt hiszem, nem, mert hangszínében semmi sem utalt erre.

Eddig úgy tudtam, hogy a *javak* úgynevezett plurale tantum, azaz olyan főnév, amelyet csak többes számban használhatunk. Sok évvel ezelőtt, első éves egyetemista koromban egy politikai gazdaságtani szeminárium vezetője azzal győztörte csoportunkat, mi az egyes száma a

javak-nak. Végül megmondta: *jóság*. Vagyis a hiányzó egyes számot egy másik szóval kell pótolni (ezt *szuppletivizmus*-nak nevezzük, pl. a *van* ige hiányzó jövő ideje a *lesz* ige jelen ideje).

A szó szoros értelmében nem plurale tantumok, de azokra emlékeztetnek az olyan szavak, amelyeknek van ugyan egyes számuk, de egy bizonyos értelmükben csak többes számban használatosak: *viszonyok, körülmények, ismeretek, értékek normák* stb. Egy idő óta azonban ilyenkor is egyes számban hallom őket a rádióban és a tévében, mégpedig nemcsak nyilatkozóktól, hanem hivatásos beszélőktől is: „Más az éghajlati viszonya a Hortobágnak, ...”; „Az éjszaka hullott 6 cm hó még semmilyen rendkívüli *körülményt* nem okozott”; „Van egy (!) rendezett életvitem és *körülményem*”; „Méletlan körülmények, hiányzó személyi *feltétel*”; „A két párt sok területen közös *értéket* vall”; „Evvvel (!) a rendszerváltás erkölcsi *normáját* dobták sutba”; „Ezeknek az embereknek volt meg az a szakmai *ismerete* (!), hogy ...”; „Rendkívül rossz *tapasztalatom* van a petárdákkal kapcsolatban”. (A felkiáltójellel jelölt további nyelvi hibákra most nem térhetek ki.)

Akadnak már írott nyelvi adatok is: „Az előadásokat a szerzők jegyzetelési *sajátosságának* tiszteletben tartásával tesszük közzé”; „X. Y. cikkének *tanulása*ga nem épül be megfelelően a dolgozat hatodik fejezetébe”.

A fentiekben dőlt betűvel kiemelt szavakat egytől egyig többes számba tettem volna: *éghajlati viszonyok, rendkívüli körülmények, rendezett körülmények, személyi feltételek, közös értékek*; a rendszerváltás *erkölcsi normái*; nekik voltak meg a (kellő) *szakmai ismereteik*; *rossz tapasztalataim* vannak a petárdákról; a szerzők jegyzetelési *sajátosságai*, a cikk *tanulása*gai.

Az ok talán a sietség (az egyes számú alak majdnem mindig rövidebb egy szótagnyival), talán nem az, vagy nem csak az. Mielőtt elhamarkodott következtetéseket vonnánk le a mai nyelvhasználatra nézve, következzenek egy utolsó példa: „... a »Keleti Gyógyszertár« készletét a rendőrség kivonulása után fogják elvinni, addig lássam el a rendőrség *szükségletét*”. Az idézet Belezny Károly gyógyszerész 1944-es naplójából való (közli a Népszabadság tavaly szilveszteri száma a 38. oldalon). Ha a *szükségletét* nem másolási vagy szedési hiba *szükségeit* helyett, akkor a jelenség egy híján hatvan évvel ezelőtről is adatható. Mindezt az érintettek (rádiósok, tévések, újságírók, nyelvészek, sőt gyógyszerészek!) figyelmébe ajánlom. Mielőtt „ítéletet” mondunk,

gyűjtsük tovább a plurale tantum rovására esett sérelmeket!

Egy **postaszekrényembe** bedobott (beszört?) szórólapnak ez a nagy betűs (egyben nagybetűs) címe: FACTORY OUTLET. A metróban egy plakát „az első hazai outlet ruhából” felkeresésére buzdít; végül a Múzeum körút és a Rákóczi út sarkán az autóbusszra várva a szemközti ház falán ez a felirat szolgál olvasmányomul: OUTLET 50%. Nem sok ez egy napra? Nézzünk hát utána, mit is jelent az *outlet*, és mit mondhatnánk, írhatnánk helyette magyarul (amit egyébként az új nyelvhasználati törvény amúgy is köteletségévé tesz mindenkinek, aki boltfeliratot vagy reklámszöveget fogalmaz).

Az angol *outlet* főnév gazdasági-kereskedelmi vonatkozású jelentése az új kiadású angol–magyar nagyszótár szerint: üzlet, fiók. A Bakos-féle idegen szavak szótárának új kiadásában (a régebbiben még nincs benne!): (ruha)üzlet, fiók. A valóban pontos magyar megfelelőket azonban csupán Lázár A. Péter és Varga György angol–magyar szótárától kaphatjuk meg: (márka)bolt; *factory outlet*: (rendszerint olcsóbban árusító) gyári üzlet.

Az *outlet* tehát valamely gyárnak (többnyire ruha- vagy cipőgyárnak) a saját üzlete, amelyben az általa gyártott termékeket (és csak azokat) kedvezményes áron árusítja. Ezt bizony nehéz lesz röviden magyarra fordítani! Az említett reklámyomtatványon a FACTORY OUTLET cím alatt ez található: „Márkás sportfelszerelések és ruházat kiárusítása gyári áron!” Ez nem rossz, csak túl hosszú (és persze a *ruházat* elé kell egy kötőjel, mert itt nem általában ruházatról, hanem sportruházatról, síruhákról van szó). Mindenesetre ha *outlet* helyett *gyári üzlet*-et vagy *bolt*-ot, *márkabolt*-ot mondunk (és most már írunk is), nem fogunk mellé.

Bonyolultabbá teszi a dolgot, hogy a mai magyarban az *outlet* nem elsősorban az ilyen üzletnek a nevéként használatos, hanem egy bizonyos forgalmazási módnak és főként az árkedvezménynek a jelölésére. Ezért írták a plakáton, hogy az *outlet ruhából*-ba menjek (az *outlet* itt főnévi jelző, egy kissé a megboldogult *kempingtábor*-ra emlékeztető módon). S ha ezt olvassuk: OUTLET 50%, nem a boltra gondolunk, hanem a félárúságára.

Elnézést a nem túl eredeti szójátékért, de elkelne már valami jó *outlet*, hogy ne csak az üzleti érdek érvényesüljön, hanem a magyar nyelv(helyesség) érdeke is!

Kemény Gábor

SMS-ÍRÁS PREDIKTÍV ÍRÁSMÓDDAL,

avagy Hány gombnyomás kell egy SMS-hez?

Mobiltelefonálni már jól tudunk, megszoktuk az új technikai eszközt, mellyel életünk szervezése sokszor könnyebb. A hangos üzenetek kivül rövid írásos üzeneteket (SMS) is küldhetünk. Olyannyira népszerű az üzenetküldés, -váltás e formája, hogy társadalmi, pszichológiai, nyelvi kutatások alapjává vált. Azzal talán kevesebbet foglalkoztak, hogy maga a beírás milyen módokon lehetséges, illetve a készülékekben található programok segítségével hogyan szerkeszthetjük meg üzeneteinket. Ha tehát az SMS-eket elemezzük, tudnunk kell(ene) azt is, hogy a tulajdonos a készülékében található lehetőségeket hogyan használta ki. Az üzenet rögzítésének új technikai eszköze befolyásolhatja a nyelvi viselkedést azzal, hogy az eszközre hagyatkozik a beszélő, elfogadja a mások által megírt program szolgáltatásait; emiatt is nagyon fontos, hogy milyen a program.

Eddig elsősorban a felhasználó oldaláról vizsgálták az üzenetek megfogalmazását, stílusát. A tevékenység eredményét, a produktumot főként a nyelvi, helyesírási normához mérve új szokásokra, számtalan nyelvi leleményre figyelhetünk föl. A továbbiakat a témát szűkítve csak a beírás módjával foglalkozom.

Az SMS-írást két szempontból vizsgálhatjuk. Az egyik a helyesírási normáé:

- normál (helyes)írás (minden a helyén van: kisbetű, nagybetű, ékezetek, írásjelek);
- egyszerűsített (vagy csak kis-, vagy csak nagybetű; ékezetek, írásjelek, esetleg szóközök hiánya; rövidítések). Példákkal: (1) Gyere er-tem 5-re az iskolába! / (2a) GYERE ÉRTEM 5-RE AZ ISKOLÁBA! / (2b) gyere er-tem 5-re az iskolába! / (2c) gyereer-tem5reaziskba.

Lássuk, mitől függ, hogy ki mikor melyiket használja:

- a kapcsolat jellegétől (megengedheti magának a lazább írásmódot, kvázi-társalgás);
- a pillanatnyi hangulattól (némi lustaság is szerepet játszhat);
- a készülék lehetőségeitől (pl. hány gombnyomás kell egy-egy ékezetes betű eléréséhez, van-e a betűkészletben megfelelő magyar á, é, í, ó, ő, ű, ú; az én készülékemben pl. á helyett csak ã van, és a 9. gombnyomásra jön elő, de választhatnám az æ-t, ä-t, q-t is, így inkább maradok az a-nál, a nagybetűk között pedig Á sines);
- az SMS-írás gyakoriságától, az író gyakorlottságától;
- és persze az egyéb változóktól (nem, életkor, iskolai végzettség, helyesírási szint).

Szinte mindegyik üzenetben megjelenhetnek a mosolyikonok, a szöveget kiegészítő jelek, de az SMS-írók nyelvi ismereteinek hiányosságából fakadó helyesírási hibákkal kevesebbet foglalkoznak a kutatók. Ugyanis az is SMS-ezik, akinek gyenge a helyesírása. Előfordulhat, hogy a vizsgált nyelvi anyagban emiatt vannak a normától eltérő szóalakok, nem pedig az SMS mint új kifejezési forma miatt! Nem állíthatjuk egyértelműen, hogy az SMS rontja a helyesírást.

Az SMS-írás a szerkesztés módja szerint is vizsgálhatjuk. A beírás folyamatát, a karakterek kiválasztásának okait a készülékben rejlő lehetőségekből vezetjük le. Két egymástól nagyon eltérő megoldás van:

- a hagyományos írásmód (minden betűt különbeírva);
- a prediktív írásmód (ITAP, T9 írástámogató szoftver)

A hagyományos (néha normálnak nevezett) írásmód nagyon egyszerű. A telefonon ugyan kevesebb billentyű van, mint ahány betű, ezt úgy hidalták át, hogy egy-egy gombhoz több betű is kapcsolatos. A billentyű többszöri megnyomásával válthatunk a betűk között, például az ABC gombot az A (vagy a) beírásához egyszer, a B (b)-hez kétszer, a C (c)-hez háromszor kell megnyomni a megfelelő tempóban, mert különben kezdhetjük előről a nyomkodást. Az S (s) eléréséhez 4, az sz betűkapcsolathoz 8 (mert a z is 4 gombnyomásra jön elő), a Szia leírásához 12 gombnyomás kell... Vizsgáljuk megfigyelések bizonyítják, hogy a gyakori SMS-írók ujjai bámulusos gyorsasággal verik a billentyűket!

A fárasztó gombnyomkodáson a készülékgyártók kétféleképpen próbálnak meg segíteni: az előre beírt szókészlettel és a prediktív írásmóddal. Az előre beírt szövegek között ilyen állandósult kapcsolatok vannak a készülékben: *Sajat Szám...*, *Hívjon vissza a ...* (a készülék száma következik), *Talalkozunk...* (az aznapi dátum szerepel utána), *Megkaptam, köszönöm! Nemsokára visszahívom.* Vagyis a legfontosabbnak vélt üzenetek, a kommunikáció alapfordulatai segítenek az SMS-írásban, és tetszés szerint egyéni igények szerint is bővíthető ez a készlet. Egy-két gombnyomással tehát ezek a szövegek máris küldhetők! Az azért érdekes, hogy miért nem ékezetes formában rögzítették a szavakat, pedig a menübe való belépéskor hibátlan a kifejezés: *Előre beírt, új.* (A beírható fordulatok csökkenthetik a szövegek változatoságát – ez újabb vizsgálendő téma.)

A prediktív írásmód másképpen könnyíti meg az SMS-esek írását. Az elv az, hogy a szavak beírásához betűnként csak egyszer kell megnyomni az adott gombot: a program összehasonlítja az addig beírt szót a szókészletben találhatóakkal, és kiválasztja a legjobban hasonlót, vagy a gombon szereplő betűk kombinációját kínálja fel választási lehetőségeként. Mindkettőt kipróbálva először az elsőt mutatom be.

Keves gombnyomás kell az üzenetek írásához, ha a szókészletet használom, már ha benne van az a szó, amelyre szükségem van. Érdekes rögzíteni, bővíteni a szókészletet a saját szavainkkal, hátha máskor is használjuk. Egyébként nagyon változatos a szókincs, és nagy előnye az, hogy a lista toldalékolt szavakat is tartalmaz.

Az *idojarasjelentest* szóalakhoz a prediktív írásmódban 10 gombnyomással jutottam, a hagyományosban 35-tel!

Ha mégis a magyar helyesírás szerint akarom küldeni a szót, bele kell javítanom. Így viszont már nem könnyebb a prediktív írás, ha meg változtatlanul hagyom a szót, vállalom kell, hogy az egyszerűsített írásmódra ösztönöz a program. Hogy az üzenet olvasója mit gondol rólam emiatt, az már más kérdés.

Vajon miért hiányoznak az ékezetek? Pedig a készülék ismeri az ö, ü betűket, az í, á, é, ú másik irányú ferde ékezzel pótolható, az ű és az ő viszont hiányzik. Más esetben csak a szövegkörnyezet dönti el (mint az ómagyar nyelv-

emlékek korában), hogy a *bajos*, *bajosabb* szó jelentése nem *bájos*-e véletlenül.

A *dicséret* szóhoz tehát így jutunk a szólistában:

	Melyik gombot	A kijelzőn megjelenő szóalak
1.	DEF	(D)
2.	GHI	(EG)
3.	ABC	DIA(K)
4.	PQRS	DIAP(OZITIV)
5.	DEF	DICSE(KSZEM)
6.	PQRS	DICSER(O)
7.	DEF	DICSERE(T)

A szót 7 gombnyomással értük el, a nyolcadik már az érvényesítés és egyben a szóköz.

A zárójelben levő szórészek a kijelzőn változtathatók, egy gombnyomással a szólistában kereshetünk, az 5. szóalakot alapul véve a DICSE(KSZEM)-ből lehet DICSEKVES, DICSERET, DICSERO (*dicsérot*), DICSEROK (*dicsérotok*), DICSEROT (*dicsérot*) is. Összehasonlításképpen: hagyományosan 19 gombnyomás kell a szóhoz!

A prediktív írás másik változata az, amikor a program az összes betűkombinációt felkínálja függetlenül attól, hogy a magyar nyelvben van-e jelentése. Ekkor a *jó* beírásához meg kell nyomni a JKL gombot egyszer, az MNO-t másodszer, a kijelző alján megjelennek a kombinációk, és a másik gombbal kiválaszthatom a *jo*-t. A két gombon található betűk összes kétbetűs variációját megkapom, *jn, jö, jm, jö, jé*, először mégis az értelmes szót. Ebben a változatban az *idojarasjelentest* szóhoz több gombnyomás kell, mint 10, sőt 35-nél nem sokkal kevesebb! Sokkal gyorsabb tehát az előző, a szólistás változat, mert abban az ilyen típusú összetett szavak is könnyebben előhívhatók.

Az SMS írásában a helyesírás, a helyes írás nem csak a felhasználótól függ. A készülékekre telepített programok, mint a prediktív írás, befolyásolhatja a szöveg formálását. Az ékezetek nélküli szöveg arra emlékeztet, amikor a hazai írógépeken hiányoztak egyes betűk, illetve hogy mekkora küzdelembe került a magyar nyelvű számítógépes billentyűzet kialakítása. Most a telefonokon kezdődik újra? Miért kell minden eszköznél végigjátszani ezt, hogy megfelelően nyelvínyeskedjen a technikai eszköz? A nem magyar betűk helyére nem lehet rögtön betenni a magyar betűket? Vagy a nem alapformák sorrendjén változtatni? Ritkán okoz gondot, hogy a szóalak kétértelmű, mert a szövegkörnyezet segíti a szöveg értelmezését, ahogy az első példában is az *er-tem* a személyes névmás ragozott alakja, nem pedig ige.

Ha a norma szerint szeretnénk írni, már semmivel sem gyorsabb a prediktív írás, csak más gombokat kell nyomogatni. Internetes fórumokon olvastam olyan véleményeket, melyekben ellenzik a prediktív írást. A tervezők gondoltak arra, hogy magyar nyelvű szövegeket is lehessen így írni. Tapasztalatom szerint elég könnyen meg lehet szokni. A szakzsargon szerint „a készülék támogatja a magyar nyelvet”. Jó lenne a szólistát valóban alkalmassá tenni a magyar nyelvre, vagyis hogy a prediktív írás valóban támogassa a magyar nyelvet!

Dede Éva

Petőfi az ökörszekéren

Petőfi Sándor 1845 szeptemberének harmadik hetében Borjádra látogat Sassékhoz. „Sass néni, a nagyasszony, édes fiának tekintette, a szép, nemes kisasszonyok édes kisbátyjuknak” – írja a Petőfi számára is oly kedves két hétről egyebek mellett Illyés Gyula. Egyszer a család a kúriáról átrándult a közeli faluba, Uzdra, ahonnan az egész úri társaság ökörszekérral tért vissza Borjádra. Úgy tudni, Pesthyék felajánlották, hogy kölcsönzik a félórányi útra kocsijukat, de Petőfi javasolta a szóban (s immáron: versben) forgó ökrös szekeret. A költő A négyökrös szekér című versében mondja el, hogy éppen Sass Erzsike szomszédja volt, s hogy csillagot választottak maguknak. „Míg fönt, a versben és a szekéren a legéteirbb érzések vibrálnak, lent a szakaszok végén az ökrök konokan a legvaskosabb magyar valóságban cammogtak” – mondja ugyan csak Illyés. Olvassunk bele a versbe!

*Nem Pesten történt, amit hallotok,
Ott ily regényes dolgok nem történnek.
A társaságnak úri tagjai
Szekérrre ültek és azon menének.
Szekéren mentek, de ökörszekéren.
Két pár ökör tevő a fogatot.
Az országúton végig a szekérrrel
A négy ökör lassacsán ballagott.*

Néhány éve több helyütt is olvastam arról, miként kell helyesen értelmezni a „Szekéren mentek, de ökörszekéren” mondatot. Emez elemzések azon alapulnak, hogy az ökörszekér vagy a (lovas) szekér választása a haladási sebességgel függ össze: ha a gyalogmódnál gyorsabban akarnak haladni, akkor szekérrre, ha nem akarnak, akkor ökörszekérrre ülnek. E szerint az elképzelés szerint azért van a mondatban a *de* kötőszó, mert a nyelvtan ki nem fejezett *lovas szekér*-rel van szembeállítva az *ökörszekér*, vagyis az ellentét a gyorsabb (lovas) szekér és a lassú (ökrös) szekér közt feszül.

Ámbár az itt a kérdés, mit lehet, illetőleg kell tudni a szekérről.

Nos: a *szekér* szó használata a magyarban nem volt általános. A Nyugat-Dunántúlon és az Észak-Tiszántúlon a kerek járművek közül azokat, amelyek személyszállításra voltak főképpen használatosak, *kocsi*-nak nevezték, amelyek elsősorban teherszállításra voltak alkalmasak, *szekér*-nek. (Erdélyben és egy északkeleti sávnak csak a rugózott hintót nevezik kocsinak, minden más négykerékű járművet szekérnek tartanak.) Ezzel szemben központi néptérületen – amint a Magyar néprajz írja – kocsinak a ló vontatású, szekérnek pedig az ökörigás járműveket nevezik. Ott mindkét járműtípus teherszállításra szolgál. Tudni való egyébként: a *kocsi* általában könnyű, a *szekér* viszont nehéz, nagy és hosszú jármű. A különféle fajtájúaknak egyébként se szeri, se száma. Néhány példa: *fatengelyes szekér*, *hosszú csámesz*, *bárka szekér*; *ekhős szekér*, *nyújtott szekér*, *rudas szekér*; *ajonca szekér*, *bakó szekér*, *törkölyhorodó szekér*; *orosz szekér*, *tót szekér* és így tovább (a meglehetősen széles körben máig ismeretes *kocsi szekér*-et nem is említve).

Mindezeket a kerek járműveket többnyire ökrrel vontatták, az Alföldön tehenet nem igaztak, másutt is ritkán. A török hódoltság idején az ökörfogatás szekerezés meglehetősen gyakori volt, még 100–200 kilométerre is így mentek. Később gyarapodott a lófogatolás, 1895-ben már a szekerek felénél többet ló húzott a statisztikák szerint, de a század első felében – amikor Petőfi élt – még korántsem volt ez így. A széles, egész vágású szekereket két vagy több

pár ökör vontatta, mint ezek számáról a nádudvari parasztlak a XX. század elején mondták: „Négy tisztessig, hat kényesség.”

A Petőfi-szótár mindössze egy adatot tartalmaz Petőfi teljes nyelvhasználatából a *szekér*-re, a fentit, ellenben negyvenkilenc *kocsi*-ról tud. Ezek a lófogatú kerek járművek több jelentésben vannak meg. A szótár a ‘személyszállító kocsi’ és a ‘hintó’ jelentésűekre mutat be számos példát. (Van más is: *halottas kocsi*, *trágyás kocsi* stb.) Ebből az látszik, hogy Petőfi *kocsi*-használatát voltaképpen annak a szóhasználatnak felel meg, amelyet a néprajz is rögzített. S ez természetes is, ha e szóhasználatot összevetjük a költő életének színtereivel. A *hintó* szóval megnevezett jármű a Petőfi-szótárban harmincöt előfordulással szerepel, és ebből harmincnégyeszer ‘rugózott, kárpitozott, díszes lovas kocsi’-ként, amelyen jómódúak, urak utaznak. Mutassa néhány példa az adatokat: *fényes úri hintó*, *gazdag úri hintó*, *négylovas hintó*.

A közönséges ökörszekér (marhás szekér) a szekérodal mérete szerint általában nyolc-kilenc sukk hosszú – a sukk régen ácsok, asztalosok és más kézművesek mértékegysége: a két ököl és az egymás felé fordított, összeérő két hüvelykujj együttes hossza, kb. 32 cm –, széna, gabona betakarításakor ún. hosszúoldalakat szerelnek rá. Nagyobb oldalméretű szekérről a néprajzi irodalom a XX. század derekától közöl adatokat Pest, Nógrád és Hont megyékből. Mindezt azért jó tudnunk, hogy megérthessük, a borjádi ökrös szekéren a Sass-kúria nemes tagjai meg a vendég Petőfi a korabeli viszonyok szerint kényelmesen elfértek.

Nemes urak és másféle utazók ekkortájt, a XIX. század közepe felé már alig-alig utaztak ökörszekéren. Már Fazekas Mihály elbeszélő költeményében (1817-ben jelent meg Bécsben) olvashatjuk, hogy „Tíz láncsás lovagolt mindenkor *hintaja* mellett”, ha Döbrögi uraság „az udvarból a jószágába kiment is”. Fazekas még néhányszor említi ezt a *hintó*-t, majd *kocsi*-nak mondja, amikor a lándzsás vitézek, akik az ál-Lúdas Matyit üldözték, visszatérve a megszállt urokra „kocsijában / Bátyadtan leltek”. Arany János versében a szegény jobbagy „Kavicsos fővényel rakta meg szekereit”, míg négy szürke lóval „Széles országúton, mint az ég morgása, / Hallik a távolban *hintó* robogása [...]”; „Dölyfös úri kocsis ül a *hintó* bakján”, és benne (nyilván) az urak...

Visszatérve a Petőfi-vers szövegére: *A társaságnak úri tagjai / Szekérrre ültek és azon menének*. Ebből azt tudjuk meg, hogy (kissé terjengőse fogalmazva): *a társaság úri tagjai – ellentétben a szokással (és társadalmi rangjukkal) – szekérrre ültek, méghozzá ökörszekérrre, ami végképp nem volt gyakori eset, és azon menének*. Vagyis egy, a kor viszonyaihoz képest szokatlan eset történt, ezt nyomósítja, magyarázza a „Szekéren mentek, de ökörszekéren” szövegmondat. Ez a beszédalakítási (megnyilatkozási vagy szövegmondat-alakítási) mód a *de* kötőszó használatában eléggé ismeretes. A magyar nyelv értelmező szótára is tartalmazza: <Határozó toldásszerű, magyarázatszerű nyomósításában.> *Ezen aztán úgy kacagtunk, de olyan boldogan...; A segédnek meg a cselédek szakadatlanul, de egész nap, tele marokkal morzsolták* [a főtt kukoricát] (mind a két példa Móricz Zsigmondtól).

Ha valahol ellentét van, az nem a *szekér* és az *ökörszekér* között található, hanem a nemességnek a korban szokásos utazási módja és a (borjádi alkalmi) társaság úri tagjainak szekéren, ökörszekéren való utazása közt.

Büky László

A REKLÁMOK VILÁGÁBÓL

Árcédulák és egyéb feliratok

Lapunk hátlapján sokszor közlünk egy-egy „elrettentő” példát valamilyen nyelvi hibára, helyesírási furcsaságra. Azok legtöbbször nem általánosságban jellemzők, hanem egyedi esetek. Az alábbiakban olyan példákat sorolunk fel, amelyek hosszú idő óta országosan „léteznek”.

Az árak írására a következő változatokat láthatjuk: 2000,- Ft; 50.000,- Ft.; 9.999,- (se forint, se euró, semmi!); 59990. Ft; 0,- (ez a saját erő az egyik hirdetésben). Az ember nem tudja, hogy mit keresnek a számjegyek között a pontok és a vesszők, utánuk meg a gondolatjel. A nulla után akár van vessző, akár nincs, az csak nulla! A pénznem elhagyása pedig fölényeskedő hanyagság. Alig lehet helyes megoldást találni, így: 500 Ft; 50 000 Ft. A kirakatrendezők, az üzlet tulajdonosai megnézhetnének valamilyen helyesírási szótárt! De ne a hátlapját, mert sok nyelvtankönyv, tanácsadó szótár ára így van: 140,- Ft (Helyesírási kézikönyv, Akadémiai Kiadó, 1988); 39,- Ft (Anyanyelvi olvasókönyv, Gondolat, 1976). Örvendetes, hogy van jó példa is: 398 Ft (Helyesírási önképző, SULI Könyvtár, 1993).

Szintén áruházi példák találhatók a szórend hibás alkalmazására: *Ruha selyem, Szövet gyapjú, Rétes mákos* stb. Valószínű, hogy a főnevet tartják fontosabbnak, a jelzőt magyarázatként teszik a jelzett szó után. Az a baj, hogy az ilyen magyartalan szórend terjedőben van: *Cappuccino tripla* (egy rádióműsor címe).

Vendéglők, üzletek kirakatában vagy aajtáján az egész országban évtizedek óta van egy jellegzetes kiírás. Annyira megszokott közlemény, hogy sokan azt sem tudják, mi benne a hiba. Ez: „Kulcsot vitte Nagy Béla”. Az első (legnagyobb) hiba a határozott névelő hiánya. Ha a *vitte* tárgyas ragozást használjuk, az határozott névelős tárgyra vonatkozik. Ez a fajta hiba a külföldiekre jellemző, amikor a magyar igeragozást tanulják, és nem érzik az alanyi és a tárgyas ragozás

közti különbséget. Sokkal jobb „A kulcsot vitte” változat, de még ez is „sántít”! A *vitte* ugyanis a cselekvés folyamatát fejezi ki, mint az „én vittem a bőröndöt, ő vitte a hátizsákot” mondatban. Itt viszont arról van szó, hogy a kulcs már nincs az üzletben, ha keresi valaki, ide vagy oda kell mennie. Jobb volna tehát: „A kulcsot Nagy Béla *vitte el*”, vagy a még egyszerűbb változat: „A kulcs Nagy Bélánál van”, cím, utca stb.

Szintén a névelők elhagyása (és a helytelen igeragozás) látható több kiíráson. Csupán kettőt említünk a sok közül: *Kaput csukjuk 10-kor (a kaput helyett); Kerékpárt falhoz támasztani tilos!* Ez utóbbi nem is igaz, mert én is oda szoktam támasztani, csak nem ahhoz a falhoz, amelyikre ki van írva.

Nem nyelvtani, nem helyesírási, hanem tartalmi (logikai) hiba van a szintén országosan látható és hallható reklámszövegben: *Játsszon és nyerjen!* Szerencsejátékban való részvételre, áruvételre, előfizetésre fel lehet szólítani valakit, de nyerést parancsolni nem lehet. A nyerés csak lehetőség. Így talán jobb volna: *Játsszon! Nyerhet.* Mint ahogy néhány újság hirdeti: *Fizessen elő, autót nyerhet!*

Az utóbbi időben elterjedőben van a tulajdonnevek írásában a betűtípusok helytelen megválasztása. Valószínű, hogy idegen hatásra van mindez, mert sportversenyek, bibliográfiák szereplőinek a nevét írják úgy, hogy a vezetéknévet végig nagybetűvel, a keresztnévet pedig „normálisan”: KISS Dezső, FEKETE NAGY Katalin. Bizonyára azért terjedt el külföldön, hogy a különféle nemzetiségű nevekben meg lehessen különböztetni a vezetékné- és az utónévet. De magyar újságban, magyar tévében, magyar nyelvi környezetben maradjunk a hagyományos (és helyes) írásmódnál: *Kiss Dezső, Fekete Nagy Katalin.*

Kovács József

Tegezés és magázás a reklámokban

A televízió mint tömegkommunikációs eszköz nemcsak információkat nyújt, hanem sajátos tapasztalati keretet is kínál az információk értelmezésére és rendszerezésére, ezért elterjedésével napjainkra társadalmi magatartásformák közvetítőjévé vált. Másrészt a televízióban megjelenő társas kapcsolatok, viszonyrendszerek, helyzetek olyan alpanyagot jelentenek a társadalomkutató számára, amelyből a társadalom értékrendjére és értékzavaraira is vissza tud következtetni. Hasonló módon a nyelvhasználat is kétarcú a televíziózásban: mindennapi nyelvünk irányító és befolyásoló mintája és az élőnyelv sajátosságainak éles tükre egyszerre.

Valaha a reklámszöveg mindig magázta a megszólítottakat, emiatt néha körülményességre és személytelenségre volt kárhoztatva. Azóta jóval szélesebb körűvé vált a tegeződés. A reklámszövegírók manapság arra is törekednek, hogy a reklám stílusa minél közvetlenebb legyen. Igyekeznek elhagyni a hivataloskodást, és a beszélt nyelv fordulatait alkalmazzák. Guskova Antonijina 1981-ben arra a következtetésre jutott megfigyelései alapján, hogy a reklámok inkább az önözést, vagyis a 3. személyű igealakot használják. Bíró Ágnes egy 1985-ös cikkében ezt állapította meg: „A beszélt nyelvhez való közelítés tele van buktatókkal, hiszen a köznyelv visszasságait a reklám is átveszi. A kapcsolatteremtés nyelvi nehézségei a szövegírókat is sújtják. Nehéz összeegyeztetni a bizalmasabb hangot azzal, hogy a magyar reklámban egyelőre nem illik tegezni a fogyasztót, sőt a magázás is ismeretlen, egyedül a kimerően udvarias, választékos *Őn járja*” (Unalom és játékosság a reklámban. Nyelvi divatok, 196).

Mára azonban az angoltól való fordítás miatt tegez bennünket a reklámok jó része. Tegezve fordulnak hozzánk például a mobiltelefonok: *Vodafone a Te hangod* (RTL Klub), *Rendezd Te az életed!* – *Pannon GSM* (RTL Klub), *Ilyen üzeneteket csak westeles Siemens mobilra kaphatsz!* Tegeznek a tusfürdők, a

számpók, a kozmetikumok: *A Te arcod, a Te döntésed* – *Nivea* (TV2), a chipsek, a csokoládék reklámjai, önöz viszont a mosópor, a fűszer, a levespor: *Őn és a Maggi lefőzhetetlen páros* (RTL Klub), a fogkrém, a margarin, az állateledel, a biztosítók: *Néha a legjobb barátja sem tud Önnek tanácsot adni. Mi igen. A bizalom kötelez. Volksbank Hungary* (óriásplakát). Ugyanígy a tudakozó: *Őnök kérdeznek. Mi válaszolunk. 198* (óriásplakát) vagy a bankok reklámjai. A megoszlást – mint ez a példából is kiderül – nem magyarázza egyértelműen az eladni kívánt árucikk feltételezhető vevőköre sem.

A tegező forma lehet valóban közvetlen és hatásos egy-egy reklámban, ha megfelelő megszólítással, udvarias kérdésformával, biztatással párosul. Könnyebben vezethet azonban túlzottan bizalmaskodó, esetleg visszatetsző kifejezésekhez is, mert ki mástól fogadnánk el sértődés nélkül például ezt a felszólítást: *Lehetnél egy kicsit lazább, barátom*, mint egy sportszerreklámtól. A fiatalokat mint potenciális vásárlókat célba vevő termékek reklámozásában ez nem kifogásolható. Ám fiatalos profilt és ebből következően tegező formát választottak feltűnően sok olyan árucikkhez is, amelynek vásárlói nem elsősorban a tizenévesek. Ezek a reklámok a termékhez a fiatalság képzetét társítják – természetesen nem elsősorban a tegezés által, hiszen a szöveg többnyire járulékos eszköz csupán a látvány, a reklámötlet mellett –, a fiatalságkultusz pedig egyike a legfontosabbnak korunk értékvilágában.

Sokaknak nyelvhasználati kétségeket okoz a magázáson belüli differenciálás, a megfelelő 3. személyű névmás kiválasztása is. A legtöbb reklám az *ön* névmással él, a magázó és a tetszikező formát csak nagyon ritkán használják. Ennek egyik oka az lehet, hogy a *maga* névmást sokszor sértőnek, durvának érezzük, és biztonságosabbnak véljük az *ön* használatát.

Fazekas Beáta

Kötekedés a kötőjelekkel

A magyar helyesírás szabályainak 138. pontja szerint a hat szótagnál hosszabb többszörös összetételeket „többnyire kötőjellel tagoljuk a két fő összetételi tag határán”. A *többnyire* határozószó jelzi, hogy akadnak „kivételek”. Azért érdemes idézőjelbe tenni ezt a nyelvtani és helyesírási szabályokkal gyakran összefüggésbe hozott fogalmat, mert a kivételeknek mondott esetek csupán látszólagosak, valójában ugyanis más törvényszerűség vonatkozik rájuk, és logikusan megmagyarázhatók. Néhány szavunkból ugyanis két fontos, de kevésbé közismert helyesírási alapelvünk, a hagyomány és az egyszerűsítés miatt marad el a kötőjel. Ilyen a *belügyminisztérium*, a *külgügyminisztérium* és a *pénzügyminisztérium*. Az *egypártrendszer* és a *többpártrendszer* szintén kötőjel nélkül írható, de nem a hat szótagos szabályból

vezethető le, hanem a mozgószabály második esetéből: *egy párt – egypárt-rendszer – egypártrendszer* (139. b). Más okból hiányzik a kötőjel a *fizetővendéglátó* és a *fizetővendéglátás* szavakból, amelyekben értelmetlen lenne a kötőjel, bárhová tennénk is, mivel nem állapítható meg logikusan a két fő összetételi tag határa: *fizető-vendéglátás?* – nem a *vendéglátás fizető; fizetővendéglátás?* – a *fizetővendégek látása* ugyancsak értelmetlen tagolás. E furcsa összetétel sajátos tömörítés: nyilván a *fizetővendégek vendéglátása* szó szerkezetéből.

Eddigi példáink az akadémiai szabályzatban és a szótárakban is kötőjel nélkül szerepelnek, a most következőket viszont már ezzel a tagolással ajánlják hivatalos útmutatóink. A korábbi évtizedek írásgyakorlatában mégis vannak olyan – főleg intézménynevekben föllelhető – összetételek, amelyekből rendre elmaradt a kötőjel: *közgazdaságtudományi, állatorvostudományi* (egyetem), *élelmiszeripari, vendéglátóipari* (szakközépiskola, főiskola) – helyesen: *közgazdaság-tudományi, állatorvos-tudományi, élelmiszer-ipari, vendéglátó-ipari*. Mindezek a legfrissebb Felvételi tájékoztatóban is kivétel nélkül kötőjel nélkül állnak.

Hasonló ingadozás tapasztalható a *tantárgy-pedagógia* írásában is. Vannak olyan szakemberek, akik zavarónak és fölöslegesnek tartják a kötőjelet, s tudatosan el is hagyják. Ugyanez a helyzet a *valószínűség-számítás*-sal. A matematikai kiadványok egy része kötőjel nélkül egybeírja, és magam is tapasztaltam, hogy a szerzők tiltakoztak a kötőjelezés ellen, amikor egy általam korrektúrázott tankönyvben a szabályos változatot javasoltam. S azt sem értették, hogy miért különbözik a *koordinátatengely* és a *koordináta-rendszer* írásmódja.

Mindezek figyelembevételével hogyan értékelhetjük a kötőjel szerepét? A többszörös összetételek kötőjeles tagolása a hosszabb szavak kiolvasását könnyíti meg, és inkább helyesírás-esztétikai kérdés, nem pedig súlyos hiba. Pontos követése csak tudatos szabályalkalmazással és intenzív gondolkodással

valósulhat meg: először is föl kell ismerni, hogy többszörös összetételről van szó, utána meg kell állapítani a szótagok számát, ügyelve arra, hogy csak a képzőket vegyük figyelembe, a ragokat és a jeleket nem: *kábitószercsempész, kábitószercsempészek, kábitószercsempészetek*; de *kábitószercsempészet*. Mindez nem követelhető meg az írásban, helyesírásban kevésbé gyakorlott emberektől, s még tapasztalt magyartanárokkal is megesik, hogy rosszul döntenek. Ráadásul legutóbbi példánk nem is volt olyan terjedelmes, csak hét szótagos. Vannak olyan kétagú összetételeink, amelyek hosszabbak, ám szabályaink szerint nem kell beléjük kötőjel: *társadalombiztosítás, alkalmazkodóképesség*. A pálmát a 11 szótagos *közlekedésmeteorológia* viszi el.

Sajátos eset, amikor hat szótagos – tehát kötőjel nélküli – többszörös összetétel egy szótagos (sőt egy betűből álló) képzőt kap, s emiatt megváltozik az írásmódja: kötőjellel tagoljuk. Mindenekelőtt az *-i* melléknévképzőre gondolhatunk, hiszen rövid, nem föltűnő, ezért egyszerűen megfedleküzünk arról, hogy miatta már kötőjelre is szükségünk van a szóban: *anyanyelvoktatás – anyanyelv-oktatási; adónyilvántartás – adónyilvántartási* (rendszer, szám); *adóösszeírás – adóösszeírási* (ív); *írásjelhasználat – írásjel-használati* (hibák); *minőségellenőr – minőség-ellenőrzés, minőség-ellenőrzési; haderőfejlesztés – haderő-fejlesztési* (terv). A kötőjel gyakori elmaradásának további oka, hogy a hat szótagos, egybeírt alakulatok írásképe rögzül a tudatunkban, s az írásképmegszokott egységét megbontja a kötőjel. Ezzel éppen a kiolvasást segítő tagolás válik zavaró tényezővé. Tehát nem csodálkozhatunk azon, hogy az ilyen szavakból olykor elmarad a kötőjel.

Bármilyen furcsa, de ez a kérdés az Országgyűlésben is vitatéma volt. 2002 novemberében korrektoroknak a törvények

nyelvezetéről készített szakvéleményét tárgyalták a képviselők. A Miniszterelnöki Hivatal azonban nem egyezett bele a *munkaerő-piaci* (alap) és az *érdekképviseleti* (szervek) melléknévek kötőjeles írásába, és így döntött a képviselők többsége is (tehát: *munkaerőpaci, érdekképviseleti*). A polémia oka ugyanaz, mint előbbi példáinkban: *munkaerőpiac*, de *munkaerő-piaci; érdekképviselet*, de *érdekképviseleti*.

Egyáltalán nem szerencsés, ha az Akadémia által szabályozott helyesírás ügyében az Országgyűlés szavazással dönt, különösen akkor, amikor az ajánlott forma benne van a Magyar helyesírási szótárban: mindkettő kötőjelesen. Az előzőekben tárgyaltak fényében valamelyest mégis érthető a képviselők állásfoglalása. Végső megállapításunk is ennek szellemében fogant: helyesírási versenyeken, magyar szakos felvételikén jogos, ha számon kéri a kötőjel pontos alkalmazását, de a mindennapi írásgyakorlatban ezt a kérdést nem célszerű túlzott szigorúsággal megítélni.

Zimányi Árpád

A közhelyesírásról

Közhelyesírásról a nyilvánosság előtt megjelenő bármilyen írásos közlés helyesírását értem. Az utcai (üzlet)feliratoktól kezdve, az óriási- és szalagplakátokon, a katalógus- és reklámújságokon át a televízióban olvasható feliratokig mindenféle kommunikációs megnyilatkozást. (Ez utóbbiak esetében már-már megdöbbentő, hogy az MTV Híradójának képmelléírás-készítője mennyire nem ismeri az egybe- és különírás szabályait. Nemrég ezt olvashattuk *árvízvédelem* helyett: *ár víz védelem*.) Mindezek a feliratok nagyban befolyásolják a magyar nyelv távlati épen maradását, s szoros kapcsolatban vannak a megnyilatkozó (nyelvi) igényességével.

Kiknek van tehát óriási szerepük, felelősségük többek között abban, hogy az iskolai helyesírás-oktatást elősegítsék, megerősítsék, s ne elbizonytalanítsák, rontsák? A dekoratőröknek, a címfestőknek, a különféle kisebb-nagyobb nyomdáknak, alkalmi kiadványok, reklámújságok, szórólapok készítőinek, s sorolhatnám tovább. Jobban kellene ügyelniük arra, hogy figyelembe vegyék a magyar helyesírás szabályait, s ha kétségeik támadnának, kézbe vegyék s segítségül hívják a Magyar helyesírási szótárt. Legvégső esetben pedig kérjék szakember (pl. magyartanár) segítségét.

Nyilvánvaló, hogy a fenti sorokat a rossz példák tömege íratta le velem, de biztatásul s optimizmusom kifejezésére hadd szolgáljak egy követendő példával! Egy napilapban az apróhírdetés feladására szolgáló szelvény mellett a magyarózó szövegben ez is szerepel: „Kérjük, hogy a megjelentetni kívánt szövegnél ügyeljenek a magyar helyesírás szabályaira.” Ez már több mint szándék az igényes közhelyesírásra!

Minya Károly

A bár-ral ellentétes kötőszó a főmondatban

Mind a beszélt, mind az írott nyelv él olykor a megengedés lehetőségével, kifejezésével. A megengedő mellékmondatot (általában az első, néha második, esetleg későbbi szavaként) efféle kötőszóval vezetjük be: *holott, noha, ugyan, jöllehet, ámbátor, ámbár, bár*. Példáink csupán az utóbbival bevezetett mondatok lesznek. Minthogy a mellékmondatok aligha állnak meg önmagukban, mind-egyik példában lesz főmondat is. Épp a főmondat a megmondhatója annak, hogy a mellékmondat és közte ellentét feszülhet. Ezért is kerül a főmondatba (hasonlóképp ott is többnyire az élére, olykor akár beljebb) ellentétes kötőszó, netán kötőszószerű szókapcsolat. Vajon helyes, jól megválasztott-e a főmondatbeli kötőszó? Jöjjenek a példák!

Mi a különbség a szponzor és a mecénás között?

Az 1980-as évek közepe táján, a rendszerváltás előtt szinten berobbant a köznyelvbe és a médiába is a szó: *szponzor*; pedig azelőtt még a lexikonok és értelmező szótárak sem említették, sőt még az idegen szavak szótárában sem találhattuk. A *szponzor* hamarosan kiszorította a másik, részben rokon értelmű, ugyancsak idegen származású *mecénás* kifejezést, mindkét szónak azonos jelentéstartalmat tulajdonítva. E hibás használat azóta sem szűnt meg, a *szponzor* elterjedtsége széles körű; példákat sorolni szükségtelen, hisz napról napra tapasztaljuk, hogy összekeverik, egybemossák a két fogalmat.

Éppen egy évtizede egy rövid cikkben foglalkoztam a két szó szerepével, jelentéstartalmával (Édes Anyanyelvünk, 1993. január), ettől azonban a hibás gyakorlat, persze, nem változott meg. Mindenképpen kissé mélyebbre kell ásni, tisztázni kell e szavaink hátterét, mert fontos jövővényszók értelmezésében a média dolgozói nem tévedhetnek.

A *szponzor* szó forrásvidékét kutatva, mint már annyiszor, az antik Rómában találjuk meg az eredetét. A *szponzor* főnév egy latin igéből származik: *spondere* = ünnepélyesen vagy legalábbis hangsúlyosan ígér. Az ilyen ígéretet hívják *sponsio*-nak, és ebből származik a *sponsor*, első jelentése: ígérő. Általában, és ez a lényeges, két fél közötti érdekkapcsolatról és megállapodásról van szó; a szóhasználatban tartalmilag a kölcsönösség a meghatározó. Kiemelkedő és tiszta példa az eljegyzés és az eljegyzési szertartás, amelyet ünnepként ülték meg, és *sponsalia*-nak neveztek (a *sponsio* szóból), hiszen az eljegyzés – egyszerűsítve – nem más, mint ünnepélyes és kölcsönös ígérlet egy majdani házasságkötésre. Mindkét fél ígéretet tett, és ellenszolgáltatásként ígéretet kapott. Itt mindjárt meg kell jegyezni, hogy az ígéret fogalmi értéke és társadalmi tekintélye a mainál jóval nagyobb volt. A hivatalos eljegyzési szertartáson a házasulandók nem fogadalmat tettek, nem esküszöveget mondtak, hanem a kérdésre, hogy tudniillik „ígéred-e” (mármint a szokványos köteleességek megtartását), a vőlegény (*sponsus*) és a menyasszony (*sponsa*) is ezzel a szóval felelt: *igérem*. (A menyasszony, mátká, ara stb. latin szava, a *sponsa* a középkoron át használatban maradt, máig él, túlnyomóan az egyházi szférában.)

A *sponsor* eleinte mint jótálló, kezes működött. Később vált a mai értelemben vett szponzorrá, aki nyújt valamit (pénzt, árut, szolgáltatást stb.), s ezért ellenszolgáltatást kér és kap, vagyis mindkét félnek előnyös ügylet jön létre. Ma erre számos példa van, nemzetközi méretekben is.

A *mecénás* szó ezzel szemben önzetlen támogatót jelent. Augustus császár főminiszterét hívták *Maecenas*-nak, aki arról lett híres, hogy kora jeles művészeinek, így többek között Horatiusnak és Vergiliusnak is bőkezű támogatást nyújtott. Nevéből lett a magyarosított *mecénás* szó, amely tehát nem tévesztendő össze a *szponzor*-ral.

Soproni János

A Kötelező olvasmányok elemzése 7. kötetkéjéből kettőt is idézünk. A 9. oldalon ez áll egyik jeles írónkról: „*Bár* műveit kiadták, *de* betiltották egy filmjét és önéletrajzi regényét is.” A 66. oldalon egy másik főmondati kötőszó lép kapcsolatba a *bár*-ral: „... s *bár* a bírálóbizottság elnöke, Osvát Ernő őt ajánlotta az első díjra, *azonban* a szerkesztőbizottság ezzel nem értett egyet a mű hangvétele miatt...” Száz százalékig egyik mondatban sem hibás a főmondatbeli ellentétes kötőszó. Nyelvérzékünk a mondat-egészet mégis csikorgósnak észleli. És joggal. Sokkal szebb, magyarosabb a *mégis*, illetve (a tagadó állítmányt tartalmazó főmondatban) a *mégsem*: „*Bár* műveit kiadták, *mégis* betiltották stb.” és „... *bár* ... őt ajánlotta ..., a szerkesztőbizottság ezzel *mégsem* értett egyet...” Ugye, milyen szép, magyaros az, amit a karácsonyi ünnepkör idején katolikus templomainkban a kis Jézusról énekelnek: „*Bár* nem látom gyermekarcod szent vonásait, / hiszem *mégis* rendületlen: hogy már te vagy itt...” (Istengyermek, kit irgalmad..., a 2. verszak eleje).

Újabbán a bőbeszédűség kitermelt a főmondatban egy eddig kevésbé jellemző kötőszót, az *ám*-ot. Az *ám* természetesen (és többnyire helyesen) vezette be a főmondatot olyankor, amikor a mellékmondatban nem volt szó megengedésről. A következő példák továbbra is olyanok lesznek, amelyekben *bár* szerepel a mellékmondat eleje táján. Figyeljük meg a főmondatbeli „kötőszó”-tobzódást is!

A természetbúvár Fekete István című, Szegeden megjelent tanulmánykötet 150. oldaláról idézek: „*Bár* alkalmanként tévedett, néhány esetben pedig mára már túlhaladottá vált az álláspontja, *ám* ennek ellenére a könyvei változatlanul alapvető forrásai az ismeretszerzésnek...”

Az *ennek ellenére* kapcsolat (miatta használtam főntebb idézőjelben a „kötőszó”-t!) körülményeskedő-hivataloskodó, ezért bátran elhagyhatjuk. Ha az *ám*-ot *mégis*-re cseréljük, mindjárt épkezláb, gördülékeny a mondategészünk is: „*Bár* ... túlhaladottá vált az álláspontja, könyvei *mégis* változatlanul alapvető forrásai az ismeretszerzésnek...”

Nemrég elhunyt délvidéki írónktól búcsúzva többek közt ezt olvashattuk a Magyar Demokrata emlékezésében: „S *bár* ennek megfelelően Gion Nándor is az avantgárd szellemiségében kezdte el írói pályáját, *ám* a legjelentősebb művének *mégis* a hagyományos formában megírt regényeit tarthatjuk.” Az újságíró csak dicsérmünk lehet a *mégis* kötőszó használatáért. Az *ám*-ot viszont el kellett volna hagynia.

E sorok írója nem üldözi tűzzel-vassal az *ám*-ot, még a *bár*-ral egyazon összetett mondatban sem. Élőszóban, lezserebbül szerkesztve, bizonyára magunk is beleesünk ilyenkor az *ám*-mal való kötés bocsánatos vétkébe. Ha viszont írás közben van időnk elgondolkodni azon, jó lesz-e vagy sem a *bár* ..., *ám* ... megengedés + ellentét szerkezet, javasolom a következőt: a mellékmondatban egy pillanatra tegyük a *bár* elé az *ám*-ot, mégpedig vele egybeírva. Nos, egy *ámbár* ..., *ám* ... kapcsolatot látva az az érzésünk támad: bármennyire főmondatot vezet is be az önálló *ám*, mintha még mindig nem zárult volna le a mondategész. Ilyenkor gondoljunk a *mégis/mégse* lehetőségére!

Többnyire akár el is hagyhatjuk az ellentétes kötőszót. A kevésbé helyeset éppúgy, mint a *mégis*-t vagy a *mégsem*-et. Enélkül is ép és értelmes a főmondat, sőt teljes közlésünk. Szemléltető példa gyanánt hadd zárjam egy ilyen megoldással ezt a fejtegetést!

Bár megírtam és közzétettem cikkemet, sokan továbbra is véteni fognak a szabályos kötőszóhasználat ellen...

Holczer József

Kárpátukrán, ruszin, kisorosz

A Magyar értelmező kéziszótár (ÉKsz.) 654. oldalán található **kárpátukrán** címszó a következő értelmezést adja: „I. mn A tömegében Kárpát-Ukrajnában élő, ukrán nyelvjárást beszélő <nép csoport>, ill. ehhez tartozó, vele kapcsolatos (...) II. fn 1. Kárpátukrán személy, kül. férfi (...) 2. A kárpátukránok nyelvjárása.”

Aligha lenne helyes és indokolt, ha a fenti címszó az ÉKsz. legújabb kiadásába változatlanul kerülne be, mert megfogalmazása inkább politikai töltetű, mint tudományos. A régebben használatos *kárpátorosz*, *kisorosz*, *rusznyák*, *rutén* népvneveket szótárunk sorra *ritk(a)*, *kiv(esz)öben*, *el-avulóban*), *rég(ies)* minősítéssel látja el, s az érdeklődőt a *kárpátukrán* – egy helyen (*kárpát)ukrán* – címszóhoz utalja. A délvídeken használatos *ruszin* népvnevet az ÉKsz. nem ismeri (azóta már helyel-közzel az anyaországi sajtóban-szakirodalomban is felbukkan).

Nos hát, a Délvídeken mintegy 20–25 ezres lélekszám-ban élő népcsoport önmagát *rusz*-nak, nyelvét *ruszkij*-nek nevezi. (Az Oroszország törzslakosságát képező, százmil-liót is meghaladó rokon népet viszont *roszjij*-nak, a nyelvet *roszjiszj*-nak.) A *kárpátukrán* elnevezés tehát politikai indíttatású, az ukrán hatalmi körök asszimilációs törekvéseit tükrözi, amihez a Kárpát-Ukrajnában, azaz a Kárpátalján élő kisebbségi népcsoportnak nemigen fülük a foga. (Amint a délszláv macedónoknak sem ahhoz, hogy bolgárok, görögök vagy szerbek legyenek.)

Egyébként e két népcsoport önálló nemzet voltát csak a titói Jugoszláviában ismerték el, ahol is az 1974-es alkotmány szerint a Vajdaság Autonóm Tartomány lakosságá-nak egy százalékát képező ruszinok is megkapták mind-azokat a jogokat, amelyeket az akkor még 24%-nyi magya-rok, a 10% körüli szlovákok és az ennek mintegy felére te-hető románok. Ez azt jelentette, hogy nyelvük a Vajdaság-ban hivatalosan is egyenrangúvá vált az „államalkotó nem-zetek”, valamint a nemzetiségek nyelvével.

Amikor a hetvenes évek második felében magam is a Tartományi Képviselőház fordítói szakszolgálatánál dol-goztam, személyes kapcsolatba kerültem néhány (akkori szóhasználat) ruszin kollégával. Egyikük, Pavle Demeter jogász, aki egy ideig az Újvidéki Rádió ruszin műsorá-nak az igazgatója is volt, azon erősködött, hogy a magyar, a szlovák és a román fordítói csoporthoz hasonlóan az ő nemzetársai is szerezzék be az anyaországi segédletet (szótárakat, lexikonokat). Csakhogy a ruszin kollégáknak könnyebb volt a hazájuknak különben sem érzett Ukrajna „Kárpátontúli Területének” nyelve helyett a szerb–horvát szavakkal alaposan megspékelt helyi (vajdasági) idiómát használni, amelyről kijelentették, hogy ez a „vajdasági ru-szin nyelv”. Mire Demeter úr csapat-papöt otthagynya a túl-nyomóan magyarulakta Temerinbe költözött, ott ügyvédi iro-dát nyitott, a névtáblára meg kiírta: „DÖMÖTÖR PÁL ügy-véd”. Könnyű volt neki: anyanyelvi szinten beszélt magya-rul is, szerbül is, horvátul is, meg – feltételezem – a saját anyanyelvén. (Magyaros családneve meg onnan eredt, hogy a XVIII. században a Kárpátaljáról idetelepült rutének az őket zselléreként befogadó magyar gazdák családnevét vették fel.)

A népcsoport nevéül a *kisorosz* elnevezést ajánlom, minthogy a *kárpátorosz* és a *kárpátukrán* politikai töltetű, a *rutén* és a *rusznyák* kellemetlen képzettsíntásokat kelt (rusnya, rusnyák), a *ruszin* meg a szerbből ered. A *kis-orosz* – a *nagyorosz*-hoz képest – utal a két nép lélek-számbeli különbségére, de a közös származásra is, hiszen a kisoroszok a Kijevi Rusz valódi leszármazottai és nyelvi örökösei.

Szloboda János
(Zenta)

Rózsanevek

Nem éppen nyelvészeti kérdések iránt érdeklődtek azok, akik 2002. szeptember utolsó előtti hetének végén nagy számban indultak a pompás szigethalmi virágkiállítás megtekintésére. Több országból sok száz kiállító érkezett, hogy bemutassa szebbnél szebb virágait. Ötletes, szépséges virág-költevények gyönyörködtették a főként szakértőkből álló látogatókat.

A vidám szegfűk, a kacagó muskátlik, az ábrándos ciklámenek csoportjai mellett a bumfordi díszitőkök ezer változata szórakoztatta a nézőket. Legtöbbjük hivatásos kertész volt, de sokan csak a kis kertjüket akarták új virágokkal beültetni, és most választották ki a leginkább kedvükre való növényeket. Akadt olyan is, aki éppen magára a kiállításra, a sok szép és illatos virágra volt kíváncsi.

A kiállítók közé tartozott Márk Gergely rózsakertész is. A virágok királynőjének nemesítésével foglalkozik hivatásszerűen ötven esztendeje. 526-féle szép és még szebb varzósos illatú, változatos alakú és színű rózsát nemesített eddig.

Gondosan őrzi az „anyatöveket”. Az ezekől vett szemeket szemzessel oltja be másik alanyba. Amikor kihajt a magonc, ez éppen olyan lesz, mint az anyanövény volt. Ezt nevezik a rózsza utódjának, vagy szakkifejezéssel hibridjének. Éveken át vizsgálják az újfajta rózsát, és ha jó lett, akkor bejelentik törzskönyvezésre.

Ugyanis, mint megtudtam, az Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet törzskönyvet vezet a rózsák fajtáiról. Ha megtörtént a törzskönyvezés, akkor következhet az állami elismerés. Ez fajtaoltalmat jelent. Senki másnak nincs joga ezután ilyen államilag elismert rózsát szaporítani. Olyan ez az eljárás, mint az ipari találmányok védelme. Csakhogy a rózsanevelést nem az anyagi haszon serkenti. Ellenkezőleg, az állami elismerés költségeit is szívesen állja, hiszen saját és mások gyönyörűségére végzi szép munkáját.

Márk Gergely külföldi mintára elsőként teljesen új elnevezési rendszert vezetett be kéthektáros birodalmában.

Néhány rózsát jelzővel azonosít. Ilyen például a *Világos*, a *Merengő*, a *Búbáj*, a *Pindurka*, a *Picurka*, a *Pöttöm*.

Egy másik csoportot főnévvel jelöl meg. Erre példa a *Fáklya*, *Erény*, *Hajnalpi*, *Lidérc*, *Napkelet*, *Süni*, *Sziporka*, *Aranyhíd*, *Árva*, *Vágyakozás*, *Karát*, *Sellő*, *Mogyoró*, *Kobold*, *Futótűz*.

A rózsák legnagyobb részét tulajdonnévből kölcsönözött elnevezéssel látta el. Sok az egyszerű személynév, mint *Borbála*, *Iluska* vagy *Jenő*, *Gabi*. A névadás oka itt elsősorban nem az azonosítás, nem is a megkülönböztetés, hanem egészen sajátos módon a megemlékezés, az emlék állítása.

Ebből a célból adta a földrajzi neveket, számos város és megye nevét: *Kassa*, *Széphalom*, *Máramaros*, *Bihar*, *Vas*. Folyónév: *Nyárad*, *Kis-Küküllő*; hegynev: *Bálványos*, *Nagykö-havas*.

Sok operahős szerepel a rózsanevek között: *Liu*, *Norina*, *Nabucco*, *Papageno*. A történelmi fogalmak közé tartozik az *Aranybulla*, *Hajdú*, *Millicentenárium*.

Jeles történelmi személyiségekről is gyakran nevez el rózsákat: *Könyves Kálmán király*, *Méliusz Juhász Péter*, *Cinka Panna*, *Brunsvik Júlia*.

Történet fűződik a *Mechwart András emlékére* rózsza elnevezéséhez. Sajnálkozva vették észre Márk Gergelyék, hogy a kitűnő tudós szobránál igen satnya rózsák tengődnek. Elhatározták, hogy ajándékoznak neki egy igazán szép fajtát. Ez kapta a *Mechwart András emlékére* nevet.

Égészen világos a névadás indítéka a leggazdagabb csoport esetében. Emléket akart állítani a névadó megjelölt személyeknek. A névben szerepel is a megjelölés: ... *emléké-re*. *Vörössipkások emlékére*, *Berzsenyi Dániel emlékére*, *Lorántffy Zsuzsanna emlékére*, *Szelezky Zita emlékére*, és ne hagyjuk ki a 2002-ben kétszáz éves *Kossuth Lajos emlékére* elnevezett rózsát se!

Berényi Zsuzsanna Ágnes

A nyelvfejlődés – sorskérdés

„*A nyelv ma néktek végső menedéktek*” erőteljes verssora, veszélyérzetet kiáltó mondata lett egy anyanyelvünk Kárpát-medencei gondjairól összeállított kötetnek a címe (Anyanyelvápolók Szövetsége, Bp., 2002). Reményik Sándor közismert verssorából kiindulva a körbetekintés szándékával jött létre az a szabadegyetemi előadás-sorozat, amely 1999-ben hónapról hónapra tekintette át az európai magyarság anyanyelvhasználatának kérdéskörét. Az előszóban elhangzott összefoglaló előadások átfésült, szerkesztett változataiból állt össze a tanulmányosorozat, mely a nyelvében inkább apadó, mintsem gyarapodó kisebbséget, az összeurópai magyarságot igyekezett tárgyilagosan, ezredforduló előtti állapotában bemutatni.

Mind a keleti végek, a csángóság, mind a nyugat-európai magyar szórvány nyelvi állapotát elemzi, de a részletes ismertetések nem hagyják ki a két területi véglet közti nemzetrészeket sem. Megállnak a nagy tömböt jelentő Erdély nyelvi állapotánál éppúgy, mint az összes többi országénál. Egyaránt megszólalnak benne a Vajdaság, Horvátország, Szlovénia, a Felvidék, Kárpátalja karéjának, valamint a többi szórványnak, a nyugat-európaiaknak, így az ausztriai magyaroknak a gondjai.

A szerkesztő, *Székely András Bertalan* így rajzolta meg a könyvvé érlelődés folyamatát: „A rendezés sorrendje szerint a legnagyobb népcsoport, az erdélyi magyarság jeles képviselőjét, *Péntek János* kolozsvári professzort hívtuk elsőnek, aki szakszerű előadást tartott, nem csupán a nyelvallapotról, hanem a folyamatokról, a mozgásirányokról is.” Ebben az összegzésben látszott leginkább, hogy a nyelvi változások történetiségükben nem egyértelműen csak a pusztulás, a vesztes tüneteit mutatják. A múltat alaposan elemző összefoglalásból kitűnt, hogy a XX. század eseményei következtében az erdélyi magyar nyelv „alárendeltté, kiszolgáltatottá és védtelenné vált”. 1990 után azonban bővült a nyelvhasználat köre a közéletben, kiterjedt a műholdas televízió, a rádió nyelvi hatása, megújult szerepet kapott az írott sajtó, s ezek a felemelkedés esélyeinek a jelei.

Döbbenetes erejű a visszafogott hang mögött a tények súlya. A különböző területek képviselőinek szavai többször is egybecsengtek. Mindannyian kitértek az iskolai oktatásra mint a magyarnyelvűség továbbélésének és -éltezésének legalapvetőbb társadalmi intézményrendszerére, és következtetései lehangoló végkicsengésükben nagyon hasonlóak lettek. Bár területenként eltérő lakossági, létszámbeli körülmények befolyásolják az iskolahálózat kiépültségét, a politikai tényezőket itt nem említve, a nemzetiségi nyelvű iskoláknak az a közös jellemzőjük minden érintett országban, hogy a középiskola szintjénél megáll az anyanyelvű képzés, sőt már ott, azon a szinten is több államban párhuzamos, kétnyelvű képzéssé alakul át. Az utánpótlás biztosítása helyett ezáltal az anyanyelvűség apadását eredményezi.

Az adatokkal igazolt, élethelyzetekkel alátámasztott térképező munka egyik lehangoló kicsengése a két-nyelvűsödés felé tartó folyamatok jelzése, kimutatása. S ez a teljes Kárpát-medencére jellemző irányzat mind politikatörténeti, mind oktatási és iskolaszervezési gondokra vezethető vissza. Megoldásának, a leépülési folyamatok megállításának lehetőségei viszont csak a képzési, tanulmányi esélyek változásával, cselekvő megváltoztatásával lennének megvalósíthatók, országonként más-más (de többnyire szűkös) mozgástérben. Sok-sok kezdeményezésre van szükség: keretekre, alkalmakra, rendezvények-

re, ahol a versenyhelyzet serkentő hatása érvényesülhetne.

Ha a számos tényfeltáró írás közül ki szabad egyet-kettőt emelni, akkor feltétlenül közöttük kell lennie *Agoston Mihály* életigenlő előadásának Újvidékről. Ő fogalmazza meg tiszta, közérthető formában hogy a nemzeti megmaradás biztosítéka az anyanyelv továbbélése. A megadott előadascímet ki merete és tudta egészíteni, az anyanyelvért folytatott küzdelem fogalmát megtoldotta az útkeresés igényével és reménykeltő sugallatával. „Ebben a küzdelemben (...) nemcsak a lehetőségteremtés várait kell meghódítani, hanem azt az ezerarcú ideológiát és civilruhás papjait is legyőzni, amely s akik a meglévő lehetőségektől is igyekeznek elriasztani bennünket, és akik saját sorainkban is folytatnak cinikus harcot nemzeti megmaradásunk akarása ellen.”

A kötetnek a magyarországi nyelvhasználatot elemző írását *Kolczonai Katalin* szerkesztette, aki egy kerekasztal-beszélgetésen négy meghívottjával közösen mérte fel a magyarországi nyelvhasználat állapotát. Ebben a homogén nyelvi környezetben más alapkérdések vetődtek fel, mint a határon túli közösségekben. A vitavezető, a határon túl élők nyelvhasználati gondjainak is alapos ismerőjeként, a könyv bemutatóján mesélte, hogy anyanyelvi tábort szerveztek az erdélyi Anyanyelvápolók Szövetségével. Ott kiderült, hogy a diákok épp a magyart szeretik legkevésbé, pedig ők voltak a kiválasztottak. A miértet tanárnőjük magyarázta: addig, amíg lehet, a nevelők mindent át akarnak adni, mindazt a gazdag hagyományt, kultúrát, amit ők is örökölni kaptak, mert ki tudja, holnap tehetik-e még. A tanárnő eleve a vesztes álláspontjából indult ki, amelyből a fiatalokat, a jövőt viszont nem lehet megtartani. *Kolczonai Katalin* szerint „inkább a nyelvünk véd meg minket, mint mi őt (...) a magyar nyelv van olyan erős, olyan ősi, olyan értékes az emberi kultúrkincsnek, hogy tőlünk függetlenül is megmarad, csak nem mindegy, hogyan éltetjük tovább.”

Ebben a kerekasztal-beszélgetésben fogalmazódott meg *Balázs Géza* észrevétele, mely a külföldi magyarság képviselőinek szavaira rímelt. Az öntudatos nyelvhasználatra nevelés kapcsán jegyezte meg, hogy az intézményesség – amely a szórványban főként lelkes egyéni alapon áll – Magyarországon sem teljes: „... amíg nem intézményesül a nyelvművelés (...), addig úgy érzem, hogy azon a szinten maradunk, ahol most vagyunk. Tehát: lelkes emberek gyülekezetében fogunk beszélni a nyelv kérdéseiről. (...) erre lehet építeni, erre lehet hagyatkozni, de ha nem lesz mögötte intézmény, ha nem lesz egy magyar nyelvstratégiai kutatócsoport, akkor úgy érzem, nem tudunk előrelépni.”

A sokrétű kérdéskört alaposabban megismerni vágyó olvasó gazdag, bár olykor lehangoló kicsengésű tájékoztatást nyer ebből a fölmérésnek is beillő Kárpát-medencei összegzésből. A szakmai, nyelvészeti részek közé a kötet összeállító (társszerkesztő: *Maróti István*) versbetéteket illesztettek, lehetőleg úgy, hogy az egy bizonyos területről szóló tudományos igényű munkát ugyanott élő költők versei egészítsék ki, a szó művészetének eszközeivel fejezve ki ugyanazt a mélyseges mély gondot, amelynek jegyében a többi írás is fogant. A Reményik-verssel indított gyűjteményt Szabó Lőrinc verse zárja: „és hazám volt a szó”. Bízunk benne, hogy mindannyiunknak továbbra is hazánk, otthonunk marad a szó, és eséllyel nézhetünk gyermekeink szép szavú jövője elé.

Lengyel Ferenc
(Bécs)

A két és a kettő

A 2002. júniusi számban olvastam Timár György cikkét a *kettő* eltérő metakommunikációs használatáról, és eközben több gondolat is megfogalmazódott bennem.

Az emberek mindig igyekeznek a hagyományostól eltérni, újat mutatni, szólni vagy írni. Ez a számnevek írásbeli és szóbeli használatára egyaránt jellemző. A számolás a szellemi élet egyik legszövevényesebb jelensége, amelyre okvetlenül tisztelettel kell tekintenünk. Ezt megerősíti az a tény is, hogy *számottevő*, *számít* szavaink alap-szava a *szám*, a csuvas nyelvben pedig 'tisztelet'-et is jelent.

A *két* számnevet már évszázadok óta csak mennyiségjelzőként használjuk (pl. *két ház*), a *kettő*-t pedig főnévként (*kettő meg kettő az négy*). A huszadik század elején azonban – valószínűleg egy bankban – a *kétszázat*, *kétezret* stb. helyett *kettőszázat*, *kettőezret* vezettek be a használatba. Ez még nem lenne baj, ha ez csupán a saját belső ügykezelésükben maradt volna így, de – mint minden léhaság (Horger Antal szava 1924-ből) – ez is gyorsan elterjedt.

Ez a szóhasználat már minden pénzzel foglalkozó szakterületen általánossá vált. A napokban olvastam egy adásvételi szerződést, amelyben ez a forma szerepelt: „kettőezer”. Sőt! Tovább olvasva a szerződést a *hét* számnevünk is hasonló sorsra jutott: nem *hétézer*, hanem „hetesezer” lett. Szóban még megérteném, hogy ezt a formát használják, csupán az egyértelműsítés végett. Az adásvételi szerződésekben azonban az összeg megjelenik szám és betű formájában is, ezért nem indokolt az effajta pontoskodás (egyben fontoskodás).

A magyar nyelv rendkívül változatos és izgalmas a számnevek és a számolás tekintetében egyaránt. Minden nyelvben megszámlálhatatlan, de véges számú szó van. Ezekből a véges számú elemekből mégis a végtelenig tudunk számolni. Vajon ez mindig ilyen egyszerű?

Egy kis összeadás: „Fél meg fél az egy. Fél meg fél az egy pár. Fél meg fél az kettő.” Mindegyik állítás igaz.

A *kettő* a párossággal kapcsolódott össze, azzal a tulajdonsággal, amelyet az ember saját testén is megfigyelhetett. A páros testrészeket együttesen tekintette egységnek, és egyikükre nem az *egy*, hanem a *fél* megjelölést alkalmazta. Pl. „nem lát a szemével” vagy „nem hall a fülével”, az illető mindkét szemére, illetve fülére vonatkozik, míg ha csupán az egyikről van szó, azt mondjuk, „nem lát a fél szemével”, „nem hall a fél fülével”. Átvitt értelemben is alkalmazzuk ezt, ha valaki „félvállról beszél velem”.

Tény, hogy csak két tárgy ütdöhet össze, két láb lehet keresztben, két kéz kulcsolhatja össze egymást, mégsem használ a magyar nyelv többes számot: *szeme* közé nézek, összeütö a *bokáját*, *szarva* között a tőgye – vagyis a magyar nyelv is, mint legközelebbi rokonai (pl. a vogulok) a párt egységnek fogja fel, s ha csak az egyikről van szó, azt mondjuk, hogy *fél*.

Ugyanilyen érdekesek azok az esetek, amikor a páros ruhadarab és testrésze neve elé az *egy* számnév is ki van téve; itt is mindkettőt kell értenünk. *Egy kézre* mivel az olyan iparos, aki csak egyedül, le-gény nélkül dolgozik. „Kegyelmetek, hogy én *egy kézre* szállásomon is művelhetem ez munkát.” Senki sem értheti ezt a kifejezést úgy, hogy valóban csak *egy kézzel* végzett munkáról van szó: csakhogy ez a kifejezés olyan korban keletkezett, amikor a kettő egységbe tartozásának érzése sokkal élénkebb volt, mint ma.

Ne vegyük félvállról a nyelvhelyességet, és ragaszkodjunk a helyes használatához! Kétszer is gondoljuk meg, hogy a kettő közül melyiket használjuk!

Bók Szilvia

Kótyavetye – elkótyavetyél

Nyelvjárástörténeti kutatásaim közben egy palóc kisköz-ség, Karancsság 1845–50 közötti hirdetőkönyvének lapozgatásakor bukkantam egy szótörténeti érdekességre. A települé-sen annak idején kisbíró dobolta ki a szolgabíráknak vagy a falu előljáróinak a lakossághoz szóló hirdetményeit, s azokat ebben a könyvben örökítette meg a jegyző vagy a község író-deákja mintegy öt esztendőn át.

A kistelepülés közbirtokosságának egyik 1845. évi hirdet-ményében ezt olvashatjuk: *K.Ság helységében mindszent nap-kor azaz f. é. November 1° napján tartandó kótyavetyén szí-veskedjenek meg jelenni.*

A *kótyavetye* mint főnév mai szókincsünknek nem része. Történeti-etimológiai szótárunk szerint a mai köznyelv csak az *elkótyavetyél* származékot használja 'elprédál, elveszteget' jelentésben. De mi a jelentése a fentebb idézett szöveggör-nyezetben az eredeti főnévnek?

Szófejtő szótáraink szerint a szó első megjelenése 1540-ből való, a XVIII. században *kottya vetőzés*, *kótyavegye* alakváltozatokban is létezett. A szó minden bizonnyal a ma-gyarban már megrövidült szerb–horvát *ko će veće* 'ki akar többet (ti. adni)?' mondatból keletkezett népetimológiával. A *kótyavetye* szó eredeti jelentése ugyanis 'árverés': a gyakran ismételt szókapcsolat szóvá forrt össze, annak a helynek vagy cselekvésnek a jelentését sűrítve magába, ahol vagy amikor ezt a mondatot többször ismételtették.

Értelmező szótárunk külön szócikkben tünteti fel az alap-szót (főnevet), illetve annak igei származékát. Az alapszót *régies*, *népies* megjelöléssel tárgyalja eredeti jelentésében: 'árverés', kiegészítve ezzel: 'amelyen a tárgyakat, holmikat rendszerint jóval értékükön alul kínálják eladásra, ill. így kel-nek el'. A szó jelentésváltozásának valószínűleg az lehetett az oka, hogy az árverés fogalmához gyakran társult az áron alul, olcsón való eladás vagy (szerencsésebben) vásárlás.

Kótyavetyé-re ugyan ma már nem, csak árverésre járunk, de azért *elkótyavetyélni* még tudunk értékeket: például szava-kat.

Gréczi-Zsoldos Enikő

Hol is van az a vaj?

Manapság sok szó esik a vajról. Nem arról, amit kenyérré kennek, hanem arról, amit rejtegetnek, s amivel nem szabad a napra menni. Mert sok minden-kinek van olyan. De hol is rejtegetik? A kalapjuk alatt, a fejükön. Mint a gyerekek, aki vajat lopott. A közmondás így hangzik: „Akinak vaj van a fején, ne menjen a napra!”

Sokszor azonban így idézik: „Ennek is vaj van a füle mögött.” Ha már szólást idézünk, gondolkodjunk egy kicsit képszerűen: hogyan is állna meg a vaj a fül mögött? A ceruza, az igen. Gyerekkoromból emlékszem, hogy a boltos a ceruzát a füle mögé tűzte. Nagynéném mondta a gyerekekre, aki megjegyezte ma-gának, amit a felnőttek egymás közt beszéltek, hogy „elteszi a füle mögé a kis polcra”. Ezzel függhet össze az a szólás, amelyet a Magyar szólások és közmon-dások című kötet említ: „Nincs a füle mögött = kevés esze van, nehéz felfogású.” Amivel azonban a vajas közmondást össze szokták keverni, az más. „Van va-lami a füle mögött.” Ez is azt jelenti, hogy valami gyanús nála, elrejt valamit, hátsó gondolata van. En-nek a szólásnak nem találtam a magyarázatát egyik gyűjteményben sem. A leginkább arra tudok gondol-ni, hogy a pizok az a valami, ami a fül mögött van.

Azt is hallottam egyszer (éppen nem volt papír ná-lam, hogy pontosan följegyezzem): „Kilóg a lovának a lába.” Aki ezt mondta, az nem ismerte a szólás erede-tét. Az a ló láb ugyanis, amely kilóg, nem lóhoz tarto-zik, hanem ördöghöz. A hagyomány szerint az ördög-nek szarva és lópatája van. Ha emberi alakban jele-nik meg, arról lehet megismerni, hogy „kilóg a ló láb”.

„Aki nem tud arabusul...”

Buvári Márta

VAU!

Egy maroktelefont gyártó cég szórólapján olvastam a következő szöveget: „Szeretné megosztani hangulatait, érzéseit barátaival, ismerőseivel? Hagyja, hogy színek, dallamok és logók beszéljenek Ön helyett!... Engedjen az egyediség csábításának!”

A reklámszöveg kiagyálói bizonyára nem hallottak arról, hogy az emberek közötti kapcsolatokban az egyediséget nem előre gyártott panelek, hanem magvas gondolatok és ezek kifejezését lehetővé tevő gazdag szókincs szokták jelezni. Bár az is lehet, hogy igyekeztek a körülöttük lévő valóságnak megfelelő közlési módot ajánlani a maroktelefon használatának. Az átlagmagyar egyre zsugorodó szókincsét tapasztalva az ember néha már valóban attól tart, hogy lassan elfelejtünk beszélni. Olykor már annak a víziója is felrémlik, hogy előbb-utóbb ugatni fogunk.

Bár ez már nem is vízió. Azok az önkínzó, akik gyakran nézik bizonyos tévék műsorait, észrevehették, hogy az ún. sztárriporterek már régen sutba dobták az olyan régi magyar indulatszavakat, mint *húha, nahát, ejha*, és mindezek helyett azt mondják: *vau!*

Regős Sándor

Monika vagy Mónika?

Ez a női név valamikor a 20. század 70-es éveiben lett divatos. Az 1936-os Kincses Kalendáriumban, amely még a Leokádia nevet is feltüntette, hiába kerestem. Az 1940-es naptárban már megtaláltam, de rövid alakban: „Monika”.

A név több európai országban ismeretes és használatos. Mindenütt rövid alakban, mint Monika, Monca, Minque stb. Miért lett ez a név hosszúvá a mai magyarban, amikor sem a Gizellából nem lett időközben Gízella, sem a Zsuzsannából Zsúzsanna, vagy a Borbálából Bórbála? Igaz, az utóbbi többnyire Barbarává változott, akár a Bálint Valentinné. Ha így haladunk, egyszer majd az Istvánból is „Steve”, a Józsefből „Joe”, a Ferencből „Frank”, a Mihályból „Mike” lesz, és így tovább.

Vezényi Pál

Az Európai Unió és a magyar nyelv

A háromszéki Árkoson az Anyanyelvűpolók Erdélyi Szövetségének szervezésében 2002. november 29-én tartott szakmai értekezlet (*Informatívált világ és anyanyelv*) záróülése után e sorok írója a következő kérdéssel fordult a tanácskozáson tudományos előadással szereplő egyetemi oktatókhoz: „Veszélyeztet-e a magyar nyelv létét az Amerikából Európába is átszapo globalizáció és az uniós csatlakozás?”

Demeter Éva doktorandusz (Kolozsvár): Rövid távon elég nagy veszélyt jelenthet az angol nyelv térhódítása, az angol szavak beáramlása. A számítógépes nyelvben most még különösen sok az angol szó, fontos tehát, hogy megfelelő magyar szavakat alkossunk lehetőleg minél több angol kifejezésre. Olyan magyar megfelelőkre gondolok, amelyeket a mindennapi beszéd is befogad, mint az *egér*, a *kucac*, a *virus*, a *vilámposta*. Bizonyos, hogy kialakul idővel a jó magyartási technika, emellett az angol szavak közül is sok belesimul majd a magyar szókincsbe magyar ragokkal, jelekkel, alkalmazkodni fognak hangtörvényeinkhez, ragozási rendszerünkhöz. Ha nyelvünk meg tudott birkózni az iráni, török, szláv, latin stb. szavakkal, bizonyára képes lesz ezt megtenni az angol szavakkal is. Hosszabb távon nincs okunk aggodalomra.

Benő Attila egyetemi adjunktus (Kolozsvár): A globalizálódásnak nevezett folyamatban vannak pozitív és negatív nyelvi jelenségek. Helyzetünknel fogva kénytelenek vagyunk új fogalmakra megfelelő szavakat, kifejezéseket alkotni. Ez hosszabb távon biztos sikeres lesz, ez mindenképpen biztató, mert gazdagodik a nyelv. Egyfajta nyelvújításnak vagyunk tanúi, hisz nemcsak a számítógépes nyelvet kell megmagyarítani, hanem az uniós csatlakozással párhuzamosan átalakul a jogi és közigazgatási nyelv is. Van okunk aggodalmakra is, mert veszélybe kerülhetnek az anyanyelv sajátosságai. Hangrendi, fonetikai kérdésekre gondolok. A 20. század óta már nem vagyunk túl érzékenyek például a mássalhangzó-torlódásra. A tudatos beavatkozások mellett bízunk kell a spontán nyelvzékben is.

Péntek János tanszékvezető egyetemi tanár (Kolozsvár): Nyelvünk megmaradása nem a globalizációnak nevezett folyamaton vagy az uniós csatlakozáson múlik. A kérdést nem úgy kell felfogni, hogy a magyar nyelvben nem lehetnek más nyelvekből származó szavak, de igenis lehetnek és vannak is, köztük régiek, újabbak vagy egészen újak, angolok is természetesen, ami azt jelenti, hogy a szavak áramlása állandó folyamat. Minden kornak megvannak a maga kihívásai, számítógépes világunknak és az egységesülő Európának is. Minden modern szakterületen anyanyelvűsítésre van szükség, ezt a folyamatot a magyar nyelv korszerűsítésének szoktuk nevezni. A magyartás csak úgy lehet sikeres, ha megfelel a magyar nyelv szellemének. Ez közös feladat ugyan, de a vezető szerep mégiscsak az anyaország szakembereire kell háruljon. Emellett arra is törekednünk kell, hogy a

magyar nyelv a közepes nagyságú európai nyelvek sorában találja meg a maga helyét, ne szoruljon háttérbe. Európa kezd ráébredni arra, hogy a többnyelvűség, a nyelvi sokféleség nagy értéket jelent. Persze jelezni kell – amint azt elsőként Habsburg Ottó tette –, hogy van igény a magyar nyelvre az Unión belül is. Ha földrészünk a régiók Európája lesz, nincs okunk semmiféle aggodalomra reményeim szerint.

Prószék Gábor igazgató (Budapest): Nincs okunk kétségbeesésre sem az angol nyelv térhódítása miatt, sem azért, mert ma még a számítástechnikai szaknyelvben kevés a jól bevált magyar szó, kifejezés. Ezt nemcsak az optimizmus mondatja velem, mert én ezzel a szakterülettel foglalkozom, hanem objektív tényezők is beleszólnak a dolgok menetébe. A globalizációnak nevezett örület félelemmel tölt el sok embert, de nem kell megijedni, mert az nem tud eredményt elérni a helyi piacok megszerzése nélkül, azokhoz pedig a helyi kultúrának és a helyi nyelvnek a támogatását kénytelenek kérni. Miközben félünk tőle – ami érthető –, a jó hír az, hogy azok a nyelvek, ahol ezek a piacok vannak, érvényesülni fognak. Például javában zajlik a számítógépes szaknyelv magyartása, magyar programok készülnek, az úgynevezett nyelvi technológia szempontjából Magyarország jól áll. Az Uniónak gazdasági érdeke, hogy támogassa azokat a nyelveket, ahol piacai vannak vagy lesznek. Így egészen visszajára fordul az egész ijesztőnek tűnő folyamat.

Szilágyi N. Sándor egyetemi tanár (Kolozsvár): Azt, hogy a nyelv jövője veszélyben van-e, a nyelvész nem tudja megmondani. Megmaradása minden nyelvnek azon múlik, hogy beszéljük-e eleget vagy sem. A nyelvek sohasem halnak ki amiatt, hogy szavakat kölcsönöznek más nyelvekből, vagy hogy a beszélők idegen szavakat is használnak. Minden nyelv kétféleképpen tud kihalni: vagy úgy, hogy a beszélői mind meghalnak, vagy úgy, hogy beszélői más nyelven kezdenek el beszélni. A nyelv életének meghosszabbításában a nyelvművelésnek nincs szerepe. Csak a nyelv formájának alakításában lehet szerepe. Az uniós csatlakozással nőhet a magyar nyelv presztízse, mert valószínűleg nőni fog az országnak is, a magyarul beszélőknek is a tekintélye, tehát a magyar nyelvnek is. A csatlakozás miatt aggodalomra nincs okunk, a népesség fogyása miatt viszont igen. A még jobbára idegen terminológia, például a számítástechnikai, idővel megmagyarosodik. Lesz szavunk mindenre. Amiért a nyelvművelés által is óhajtott nyelvi, nyelvhasználati eszmény nem valósul meg, attól még él(het) a nyelv. Körülbelül 3000 éve éli önálló életét a magyar nyelv, és még élhet, reméljük, élni is fog nagyon sokáig.

A tanulságos, egymástól független környezetben született véleményeket olvasóink nevében is köszöni a kérdező:

Komoróczy György

Emlékezésül – és megemlékezésül

A jubileumok nem föltétlenül jelentenek önünneplést. Egy-egy visszatekintés alkalom arra is, hogy az addigiakat számba vegyük, s felmérjük: merre van a „tovább”.

1. Január végén, Beszélni nehéz! című rádiósorozatunknak hétszázadik adásában, újból felidéztem azt a hajdani rádiós beszélgetést, amely 1976 februárjában előkészítette indulásunkat. (Egy korábbi visszatekintés, „Beszélni nehéz! – ötszázadszor” címen, megjelent folyóiratunk 1995. évi 3. számában.) Megemlékeztem az előzményeket: elsősorban Péchy Blankának 1974-ben megjelent Beszélni nehéz! című könyvét; ebben ő mintegy fél lapnyi terjedelemben vetette fel egy olyan rádiósorozatnak a gondolatát, amelyben végre nem olvasni lehetne a hangos beszéd gondjairól-bajairól, hanem hallani őket és helyesbített formájukat; sőt magyarázni őket és vitáznunk róluk, a szélesebb közönség bevonásával is.

Ezt elolvassván, Illyés Gyula figyelmebe ajánlotta az ötletet a rádió akkori alelnökének, Kiss Kálmánnak (aki nyugalomba vonulása után a rádió Nyelvi Bizottságának elnöke lett). Kérésére az irodalmi osztály akkori vezetője, Dorogi Zsigmond – bevonva a főrendező, Bozó Lászlót, és az Édes anyanyelvünk adásorozat szerkesztő szerzőjét, Lőrincze Lajost – saját műsorában, a Gondolatban, egy teljes, majdnem egyórás adást szentelt arra, hogy 1976 februárjában az új sorozat két kiszemelt vezetőjével, Péchy Blankával és velem, mikrofon előtt vitasák-vitassuk meg az indítandó műsor dolgát.

Így indult el a rá következő hónapban a kéthetenként jelentkező Beszélni nehéz!

Itt nem ismétlem meg, említett korábbi cikkemben megírtam: hogyan épült a rádiósorozat a kéré levelezőhálózat, majd – a Kazinczy-versenyek országos döntőit vállaló, szervező, gondozó győri Kazinczy Ferenc Gimnázium magyartanárának, Z. Szabó Lászlónak és növendékeinek kezdeményezésére – egy országos szakköri hálózattá szélesedő mozgalom; hogyan indultak évközi országos találkozók, majd nyári körvezetői és ifjúsági anyanyelvi táborok; s mindez miként kerekedett azzá az immár kétezer tagot számláló és ennek többszörösét szimpatizánsként vonzó közönséggé, amely Anyanyelvpolók Szövetsége néven az országot behálózta; s amelynek belső magját az a spontán keletkezett megnevezés jellemzi legtalálóbban: „a mi nagy családunk”.

2. Felidézett indító – 27 évvel ezelőtti – beszélgetésünk végéről mostani adásomban Lőrincze Lajosnak ezt az útra bocsátó mondatát idéztem: „Kívánom, hogy huszonöt évig beszéljünk itt erről, és hogy gyönyörű eredménye legyen!” Im-

már hozzátehetem: „Az akkor optimista megjelölésnek tűnt 25 év letelt, sőt túlhaladottá vált. És beszélgetünk tovább, ugyanabban a szellemben, bár – sajnálatosan – már nem ugyanazokkal. Elvesztettük közülük Péchy Blankát, Illyés Gyulát, Kiss Kálmánt, Dorogi Zsigmondot, Lőrincze Lajost; rajtuk kívül Z. Szabó Lászlót, Miskolczi Margitot, másokat is. De jöttek és jönnek újak; s ha cserélődnek is, az ifjabb nemzedék vállalja a kitűzött célokat. Teljesítse Péchy Blankának el-távozásakor utolsóként elhangzott intó kérését: Folytassátok!”

Januári adásomnak nagy visszhangja volt. Régi körvezetők és egyéni levelezők számára múltunk idézése az ő múltjuké is volt; a később csatlakozott felnőttek az addiginál mélyebben láttak bele az ezáltal közösebbé, élményszerűbbé vált múltba; a legifjabbak pedig megéreztek: olyan történelmi folyamatnak részesei és letéteményesei, amelynek vállalása és folytatása ugyanolyan messzire mutat előre, amilyenre vissza; s amelynek továbbvitele nem jelszó, hanem életforma.

3. Alig hogy elhangzott ez az adásunk, a benne felsorolt – pedig így is hiányos – verseséglistának máris kiegészítésére kényszerültünk. Februárban elvesztettük Hérics Lajosnét, a mozgalmunk egyik meleg fészket jelentő győri Kazinczy Ferenc Gimnázium nyugalmazott igazgatóját; körvezető és versenyfelkészítő felnőtteink Arankáját, versenyző és táborozó középiskolásaink Aranka nénijét.

A kezdetek óta, negyedik évtizede már, mindig a legnagyobb egyetértésben működtünk együtt a hajdan versenynek indult, de hamarosan tömegmozgalommá szélesült anyanyelvpoló tevékenységnek minden hagyománnyá vált és mindig újabb formákkal bővülő folyamatában; melyben ő változó-emelkedő minőségeiben, de nem csökkenő erővel szolgálta a „nagy család” kiépítését, továbbfejlesztését, gondozását.

Az alapító társaknak – Kádár Gézának, majd Z. Szabó Lászlónak – kikapcsolódásakor, helyükbe lépve, egyre nagyobb feladatot vett magára, s egyre több feladatot oldott meg maradéktalanul, tökéletesen. – Ereje fogytát érezve pedig gondoskodott még arról is, hogy minden poszton megfelelő utódot állítva biztosítsa a legfontosabbat: a folytatódást. Azon igyekezve, hogy amint idestova négy évtizeden át érezhettük, hogy velünk volt, a továbbiakban minél kevésbé vegyük észre, hogy már nincs közöttünk.

Munkája, keze nyoma benne lesz a folytatásban; emberi, baráti emléke pedig bennünk, mindannyiunkban, kitörölhetetlenül. S most már az ő emlékének is tartozunk a helytállással.

Deme László

Se fő, se darab

A televízió egyik adásában hallottam nemrégiben a következő mondatot: „A televíziónek két darab alelnöke volt.” Megdöbbenéssel fogadtam ezt a pongyola fogalmazást, hiszen az embereket soha nem szoktuk darabonként számba venni. Darab szavunknak ugyanis, értelmező kéziszótárunk szerint, valamennyi jelentése valamilyen tárgyra, illetve fogalomra vonatkozik. A jelentések közül elsősorban az 1. jelentést ajánlhatnám figyelmébe a televízióban nyilatkozó személynek. Íme: **darab** fn 1. Szilárd testből levált vagy leválasztott rész. ~okra török. (jelzőként) Ilyen részt alkotó. Egy ~ vas. Ez utóbbi világosan mutatja, hogy jelző szerepben nem szoktuk emberre vonatkoztatni darab szavunkat. A népnyelvben még használatos a megkezdett, hiányos állapot jelölésére is -ban raggal. Borkészítők például tudják, hogy a hordót időnként fel kell tölteni, mert ha darabban áll a bor, könnyen megromlik.

Ha személyekre vonatkoztatjuk a fenti szót, annak leikicsinylő jelentéstartalma van. Talán a lágerek foglyaira alkalmazhatták a sorszám megjelölésével, arra utalva, hogy az illető teljesen elvesztette személyiségét, csak amolyan tárgyként szerepel a „leltárban”.

Ugyancsak a közelmúltban olvastam egy nyelvvelő cikkben a „főlöleges fő(zés)”-ről. Ebben a cikk szerzője joggal kifogásolta azt a nyelvi divatot, hogy gyakori a fő főlöleges emlegetése. A szószaporítás példája az ilyen mondat: A diákság 150 fővel vett részt az ünnepségen. Helyette elég lenne ennyi: 150 diák vett részt az ünnepségen. Nyilvánvaló, hogy ezúttal nem a fő-vel van a fő bajunk, hiszen a metonímiának – képszerűségénél fogva – mind a köz-, mind a költői nyelvben helye van. Ugyanilyen metonimikus szerepben jelenik meg lélek szavunk. Gyakran használjuk a következő kifejezéseket: 2000 fős település, 2000 lelkes település. Arany Jánosnak a Tetemre hívás című balladájában találkozunk a lélek szónak ilyen értelmezésével: „Lélek az ajtón se be, se ki!...” A cikk írójával egyetértve, magam is ellene vagyok a főlöleges fő-zésnek. A főzést azonban (természetesen egybeírva, no meg egészen más jelentésben) a gasztronómia nagyszerű foglalatosságának, valószínűleg művészetnek tekintem. A darab-bal azonban sehogy sem tudok megbékélni. Bár tudom, hogy a televízióban nyilatkozó valójában nem a leikicsinylés szándékával használta jelzőként az alelnökökkel kapcsolatban a kifogásolt szót, mégis hibázott. Fogalmazása igénytelen, pongyola volt. Ezért teszem szóvá, és javasolom, hogy a szavak stílusértékét figyelembe véve, törekedjünk az árnyalt szóhasználatra. Én ugyanis úgy vélem, hogy az esetenkénti szótevesztés darabosságra, udvariatlanságra is utalhat. A címben szereplő két szóval kapcsolatban az a véleményem, hogy a fő esetenként csak főlöleges, azaz töltelek, a darab azonban személyre vonatkoztatva okvetlenül kerülendő. Az említett beszédhelyzetben ne legyen se fő, se darab. Mondjuk inkább így: „A televíziónek két alelnöke volt.”

Dóra Zoltán

Anyanyelv-oktatási napok továbbképzésként

Az Anyanyelv-oktatási Szövetsége a Magyar Nyelvtudományi Társasággal és az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékével közösen 2003. augusztus 25–28. között Egerben megrendezi 30 órás, akkreditált továbbképzési programját általános és középiskolai magyartanárok számára. Jelen nyelvészek, módszertani szakemberek adnak elméleti és gyakorlati útmutatót az anyanyelv-pedagógia, a leíró nyelvtan, a retorika és a stilisztika területéről.

Költségek: 23 000 Ft részvételi díj, 13 000 Ft szállás és étkezés.

A jelentkezéseket május 15-ig várjuk. Kérjük, közöljék a résztvevő nevét, levelezési címét, valamint iskolája nevét és címét.

Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszék, 3301 Eger, Pf. 43. Tel.: (36) 520-476. E-mail: mnyelv@ektf.hu

Tanárjelöltek az egri helyesírási döntőben

A Líceumban 2002. november 15-én – mint előtte már 15 éven keresztül – összegyűltek az ország tudományegyetemeinek, tanár- és tanítóképző főiskoláinak legjobb helyesírói, hogy összemérjék tudásukat.

Az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke szakmai programmal nyitotta meg a kétnapos rendezvényt. A verseny történetében újdonságnak számított, hogy a kuratórium döntése alapján a főiskola Nagy József Béla-emlékplakettet alapított. Első ízben három olyan ismert szakembert jutalmaztak meg, akik az elmúlt években értékes szakmai tevékenységet fejtettek ki a Nagy József Béla helyesírási verseny érdekében: **Fábián Pált, Pásztor Emilt és T. Urbán Ilonát** (az ő posztumusz díját lánya vette át).

Az előadások fontos, időszzerű helyesírási kérdéseket elemeztek: Fábián Pál: Európai helyesírási-szabályozási modellek; Keszler Borbála: Fontosak-e az írásjelek?; Dobsonyi Sándor: Tulajdonnév és kezdőbetű.

A szombati versenynapon a 24 intézményből érkezett versenyzők elsőként tollbamondást írtak, majd két feladatlap gyakorlatosorát oldották meg. Az országos zsűri döntése alapján a mezőny legjobbjai a következők voltak: I. díjas: Horváth Bernadett (I. éves magyar–német szakos, ELTE, Budapest), II. díjas: Birta Réka (II. éves magyar–kommunikáció szakos, EKF, Eger), III. díjas: Kékesi Csilla (III. éves művelődési menedzser szakos, DE, Debrecen).

A szakmai összejevetelt szerencsésen egészíti ki az egri tanszék által hamarosan elkészítendő újabb helyesírási tanulmány- és gyakorlatgyűjtemény, mely többek között bemutatja a 2000. és a 2001. évi versenyfeladatokat is.

Bozsik Gabriella

A Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány hírei

Örömmel tájékoztatjuk olvasóinkat, hogy megnyitottuk honlapunkat <http://barczi.uw.hu> címén. Köszönettel vésünk minden levelet és hozzászólást.

A 2002. december 16-án az Apáczai Kiadó budapesti központjában megtartott III. Bárczi Géza emléknapon Bárczi-haranggal tüntetünk ki:

Bánffy György színművészt a magyar nyelvért végzett áldozatos munkájáért, színészi, előadói tevékenységében példamutatóan tiszta, kifejező, az *e* és *é* hangot megkülönböztető szövegmondásáért;

Dr. Bodolay Géza nyelvész-irodalomtörténész kandidátust több évtizedes munkásságáért, 15. magánhangzónk, a zárt *é* hang megőrzéséért folytatott kitartó küzdelméért, a magyar klasszikus líra kiejtésjelöléssel ellátott gyűjteményes kötetének összeállításáért;

Dr. Paczoly Gyula egyetemi tanárt, közmondáskutatót a közmondások nemzetközi összehasonlító vizsgálatában elért eredményeiért, és ezek kiadásában 15. magánhangzónk, a zárt *é* hang és bétű következtetés alkalmazásáért;

Szilágyi Réka újságíró, szerkesztő riportért a Duna Télivízióban végzett munkájáért, tiszta, kifejező, színvonalas szövegmondásáért, a hagyományos kiejtés, benne 15. magánhangzónk, a zárt *é* hang őrzéséért.

Mészáros András,
a kuratórium elnöke

A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány a csángó fiatalokért

*A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány 1991 szeptemberében jött létre. Alapítói, életre hívói: a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottsága, az Anyanyelv-ápolók Szövetsége, a Magyar Nyelvtudományi Társaság, a Magyar Sajtóalapítvány és egy lelkes magánszemély, dr. Grega Sára. Célját az alapító okirat a következőképpen fogalmazza meg: „Mind az itthoni, mind a határainkon kívüli magyarság anyanyelvi művelődésének hathatós elősegítése a magyar nyelvészeti tudományos kutatás, a nyelv-művelés és a nyelvi ismeretterjesztés eszközeinek felhasználásával. Az Alapítvány a céljait elsősorban a magyar nyelvtudomány és nyelv-művelés folyóiratainak, kiadványainak anyagi és szellemi támogatásával, a nyelv-művelő és ismeretterjesztő tevékenységnek díjak vagy jutalmak formájában való elismerésével, diákok és pedagógusok számára szervezett nyelvi táborok támogatásával, valamint ösztöndíjak adományozásával kívánja elérni.” Az alapítók egyike, dr. Grega Sára, aki kezdettől fogva a csángómagyar fiatalok támogatását szorgalmazta, az alábbiakban az Alapítvány többirányú tevékenységének erről a részéről tájékoztatja olvasóinkat. **A szerk.***

Az Alapítvány kuratóriuma először az 1992/93. tanévre ítélte oda ösztöndíjat Magyarországon tanuló moldvai csángómagyar fiataloknak. A 2001/2002. tanévvel bezárólag eddig 14 itt tanuló diák kapott egy félévtől hét évig terjedő időre általában évi 30–40 000 Ft-ot. Tudjuk, hogy ez a havi 3–4000 Ft nagyon kevés, és egyre kevesebbet ér, de sajnos alaptökének nem gyarapszik. Pedig ösztöndíjasaink sok nélkülözés közepette sokszor emberfeletti erőfeszítéssel állnak helyt a számukra idegen, nagyvárosi környezetben. Hónapok alatt sokéves hátrányt kell behozniuk, mégis kiváló eredményeket érnek el. Többnyire romániai tanulmányaik, sőt munkás évek után kezdték itt újra a tanulást, megtanulva először a magyar köznyelvet és helyesírást.

Többen javasolták, hogy inkább az otthon, Moldvában vagy Erdélyben tanulókat segítsük. Ezzel teljesen egyetértünk, csak hogy nemigen valósítható meg. Mindössze egyszer sikerült három Csíkszeredában tanuló moldvai diáknak ösztöndíjat és három magyar iskolának, ahol moldvai csángók tanulnak, egy-egy 5000 Ft-os könyvcsoportot kijuttatunk. Így tehát a segítségnek csak az az útja maradt, hogy az itt tanulókat ösztönözzük. De az ösztöndíjakat többnyire nem érdemtelenek kapják.

Gondoljunk Petrás Máriára, aki kétgyermekes anyaként kezdte és végezte el az Iparművészeti Főiskolát, majd a mesteriskolát, és diplomamunkáját a dévai kolostor számára készítette el. Kiállításainak száma már megközelíti a százat. Magyarországon kívül volt már Olaszországban és Kanadában is, a közeljövőben pedig Kolozsvárt és Csíkszeredában mutatkozik be. Moldvába még nem hívták... Leánya, Petrás Alina is, aki szintén ösztöndíjasunk volt négy évig, édesanyja nyomdokaiba lépve kerámiával foglalkozik, és első kiállítását 2002. november 15-én nyitotta meg Óbudán a Platán Közművelődési Könyvtárban (III., Arató Emil tér 1.).

Nyisztor Tinka néprajz szakot végzett, már doktori vizsgájára készül. Iancu Laura óvónő lett, s most a Pázmány Egyetem hitoktatói szakát végzi párhuzamosan a BKE Századvég Politikai Iskola újságíró szakjával, de a vakációkban hazajár, és felgyűjtötte szülőhelye, Magyarfalu népmeséit. „Johófiú Jankó” című kötetét 2002. október 25-én nagy sikerrel mutatták be a Litea Könyvszalonban. Mivel azonban első diplomáját már megszerezte, állami ösztöndíjat nem kap.

Az idén nyolc csángómagyar diák pályázott az ösztöndíjra, de négyenél többnek nem tudunk adni, még keveset sem. Jó lenne, ha kedves Olvasóink ország-, sőt világszerte ismertté tennék alapítványunkat. Nemes célt szolgálnának vele.

A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány nyílt, bárki elérheti a következő számlaszámon: K&H 10200892–31412201–00000000.

Dr. Grega Sára,
a kuratórium tagja

Új szavak, kifejezések (24.)

brüsszelita – a brüsszeli, európai uniós ügyek képviselője (16 óra, 2003. február 8.).

csipkártya – új típusú, többfunkciós, digitális leolvasásra alkalmas plasztikkártya (pl. bankkártya, menetjegy) (Világgazdaság, 2002. október 7.). Pl. „zártkörű, csipkártyás jegyellenőrző rendszer” (Magyar Nemzet, 2002. július 4.).

dróttéreg – szeméttelenen élő, hasznos rovarfajta, amely ősszel tömegesen látogatja a Naplás-bányák közelében lévő családi házakat is (Népszabadság, 2001. május 28.).

ebvéce – lásd *kutyagumigyűjtő zacskó*

e-trombózis – a számítógép előtti hosszas, merev ülés által kiváltott vérrögkeletkezésből fakadó tüdőembólia. Pl. „E-trombóziást okozhat az ülőmunka” (Népszabadság, 2003. február 4.).

kutyagumigyűjtő zacskó – a Terézvárosban utcán, dobozokba kihelyezett zacskó, a kutyaurülék összegyűjtésére és szeméttbe dobására (Magyar Hírlap, 2003. január 21.). További kifejezések: *kutyagumiszipantó gép, ebvéce, ebtoalett*.

mocsolyás (parkolóhely) – havas, vizes, nem takarított parkolóhely „népies” elnevezése (valószínűleg a *mocskos* és a *pocsolyás* melléknév vegyüléséből).

összebútorozik – összeköltözik. Pl. „Nem kell mindjárt a kapcsolat elején összebútorozni!” (Kedvelt kifejezés a Barátok közt című szappanoperában.)

salátatörvény – több törvényt érintő, megváltoztató parlamenti törvényjavaslat). Pl. a szociális törvényjavaslat *salátatörvény*.

térerő – valamely területnek hangfrekvenciás jelekkel való besugárzottsága, amely a (jó) vételt lehetővé teszi (Magyar Nemzet, 2002. július 19.). Más szóval: *lefedettség*. Pl. „Van itt térerő?”, „Milyen a lefedettség?”

térfigyelő rendszer – összekapcsolt közterületi kamerák hálózata, amellyel egy adott terület életét követni tudják (Budapesti Újság, 2002. augusztus 7.).

túlélőtábor – a kalandturizmus új formája: többnapos, főleg testi erőpróbákat (sziklamászás, éjszakai túra, tájékozódási verseny stb.) magában foglaló táborozás. Pl. „Túlélőtábor ifjú »honvédeknek«” (Magyar Nemzet, 2002. június 10.).

turistaosztály-szindróma – a hosszú repülőutakon a megmerevedett lábakban keletkező vérrög által okozott életveszélyes érelzáródás (Népszabadság, 2003. február 4.).

vág, levág – tud, ért, felfog. Pl. „Vágod a témát?” (Erted?), „Száz százalék, tuti, én vágtam!” (Száz százalékgig megértettem), „Levágtam, hogy frankó vagy” (Azonnal felfogtam, hogy közénk való vagy) (Való Világ-párbeszédéből, 2003. január).

wellness – a fitnesszt (az aerobik elemeit felhasználó testépítést) követő, a fizikai és szellemi egészséget szolgáló életmód, életfelfogás. Magyarul a *wellnessközpont* leginkább *szépségközpont* (Metro, 2002. október 7.).

Olvasóink javaslataiból is válogatunk!

B. G.

Szerkesztőségünkbe beérkezett nyelvészeti kiadványok

A nyelv nevelő szerepe. A XI. Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye. Szerk.: Fóris Ágota, Kárpáti Eszter, Szűcs Tibor. Lingua Franca Csoport, Pécs, 2002.

Balázs Géza–Murvai Olga: A szövegek szövésminthái. Stúdium Kiadó, Kolozsvár, 2002.

Cs. Jónás Erzsébet: Kontesztív szövegsemantikai vizsgálatok (Csehov-drámák magyar fordításai). Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2002.

Cs. Jónás Erzsébet: Így működik a Word szövegszerkesztő. A humán informatika verbális kommunikációja. Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2002.

Ilyés Gyula-„breviárium”. Válogatta: Valaczkza András. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.

Kenéz Tünde: A debreceni könyvkötészet szókincse. Debrecen, 2002. (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai, 77.)

Kossuth Lajos, a szó művésze. Tanulmányok Kossuth stílusművészetéről. Szerk.: Szikszainé Nagy Irma. Debrecen, 2002. (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai, 78.)

Szávai Géza: Kétszemélyes költészet. A nyelv és a vers születése. Pont Kiadó, é. n. (2002.)

Temesi Mihály: Az Ormánság nyelvjárása 1939 és 1949 között. Leíró nyelvtani és szóföldrajzi monográfia. Szerk.: Pesti János és Szűcs Tibor. Dialóg Campus Kiadó (Nordex Kft.), Pécs, 2002.

Tőrek Ferenc: Vizuális kommunikáció. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.

Vékony Gábor: Magyar őstörténet. Magyar honfoglalás. Nap Kiadó, Budapest, 2002.

Verdes Sándor: Miért nem beszélünk úgy, ahogy ők? Társalgási könyv a hétköznapi beszédhez. Zöld-S Stúdió, Budapest, 2002.

HÍREK

Kiss Jenő akadémikust, a Magyar Nyelvtudományi Társaság főtákarát köszöntötték 2003. február 5-én, 60. születésnapja alkalmából az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Az ünnepelt tiszteletére csaknem százszeres tanulmánykötet jelent meg.

Február 16-án, életének 81. évében elhunyt **Kiss Lajos** akadémikus, a számos tudományterületen – szlavisztika, etimológia, lexicográfia, földrajzinév-kutatás – maradandót alkotó jeles nyelvész, aki a magyar nyelv ápolását is mindig igen fontosnak tartotta, s tagja volt az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának is. Emlékét megőrizzük.

Február 27-én a Finn Nagykövetségen előadást tartott a finnországi Hazai Nyelvek Kutatóintézetének munkatársa, **Aino Piehl**. Előadásának címe ez volt: *Az Európai Unió és a nyelv művelés*.

Február 28-a és március 3-a között akkreditált szakmai továbbképzés színhelye volt a harkányi Baranya Szálló. A továbbképzés, amelyen általános és középiskolai magyartanárok vettek részt, az Anyanyelv-ápolók Szövetségének egyik kiemelt fontosságú rendezvénye, amit jól mutat, hogy szinte mindegyik közreműködője a szövetség elnökségének is tagja. A továbbképzés szervező házigazdája **Aradi Éva**, a siklósi gimnázium igazgatója, előadói, foglalkozásvezetői pedig **Deme László, Forgács Róbert, Grétsy László, Kerekes Barnabás, Kovács Dániel, Rónagy Edit és Wacha Imre**.

Nyelvi ismeretterjesztő tevékenységéért, rádió- és tévéműsoraiért március 15-én *Táncsics Mihály-díjban* részesült **Balázs Géza**, lapunk szerkesztőségének tagja. Szívvel gratulálunk!

A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport április 29-én Egerben, az Eszterházy Károly Főiskolán kihelyezett ülést tart *Nyelvészetben innen és túl* címmel.

A *Szarvas Gábor Nyelvészeti Asztaltársaság* 2003-ban a következő napokon találkozik az Akadémiai Klubban: április 17., szeptember 18. és november 20. Mindig csütörtökön és 18.30-kor.

A felsőoktatási intézmények *Szép Magyar Beszéd* versenye 2003. május 22–24. között lesz az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Karán.

PONTÓZÓ

Mindenekelőtt a 2002. évi 5. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk közre.

I. Értelmes helynevek. 1. Kisecset. 2. Perkupa. 3. Kelemér. 4. Vértestolna. 5. Gyöngyöspata. 6. Mórahalom. 7. Szeleste. 8. Nagybakónak. 9. Verpelét. 10. Szászberek.

II. Törtvonalas betűrejtvények. 1. Kamara. 2. Énekóra. 3. Palánta. 4. Eperszem. 5. Nyaláb. 6. Tepertő. 7. Karakán. 8. Méreg.

III. Költők és verscímek. 1. Batsányi: A franciaországi változásokra. 2. Berzsenyi: A magyarokhoz. 3. Vörösmarty: Szózat. 4. Arany: Kozmopolita költészet. 5. Petőfi: A négyökrös szekér. 6. Ady: Kidalolatlan magyar nyarak. 7. Juhász Gy.: A tápai Krisztus. 8. Gyóni: Csak egy éjszakára. 9. Kosztolányi: Életre-halálra. 10. Szabó L.: Májusi orgonaszag. 11. József A.: A Dunánál. 12. Radnóti: Nem tudhatom.

IV. Országjáró. 1. Áta. 2. Súr. 3. Erk. 4. Nak. 5. Aba. 6. Lad. 7. Aka. 8. Tar. 9. Ond. 10. Ács. 11. Ósi. A keresett kirándulási kellék: túrabakancs.

V. Jókai Anna a nyelvről. A dolgokat néven nevezni, valódi néven nevezni csak a nyelvünk által lehet.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 80 pontot, a következőknek kedvezett a szerencse, azaz részesülnek könyvjutalomban: III. András Általános Iskola, Domoszló, Deák tér 5. (3263); Dr. Komlósi Zsolt, Budapest, Petőfi u. 23. (1161); Kovács Kyra, Miskolc, Park u. 1. fszt. 2. (3529); Oláh Istvánné, Cigánd, Kertköz u. 20. (3973); Pruzsina Szilvia, Budapest, Nap u. 31. (1185); Raizer Pálma, Sóstófürdő, Erdőalja u. 10. (4431); Szabó Kornélia, Nyíregyháza, Bartók Béla u. 58. (4400); Szegedi Jánosné, Tarján, Jókai u. 28. (2831); Tapodi Katalin, Kecskemét, Mikszáth Kálmán krt. 45. (6000); Witzlne Ulrich Anikó, Hőgyész, Klimes u. 13. (7191). A nyerteseknek szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Irodalmi helynevek. Ha olvasóink helyesen fejtik meg a rejtvényt, akkor az ábra első függőleges oszlopában 1893. április 5-én, épp 110 éve született, kétszeres Kossuth-díjas írónaknak szülőhelyére bukkanhatnak; ha pedig megfelelően átrendezik a sorokat, akkor az 5. oszlopban annak a helységnek a nevét kapják meg, ahol Virág Benedek töltötte gyermekkorát, s ahol Csokonai is járt. A két helynévért egyenként 9, összesen tehát 18 pont jár.

1. Védőmű									
2. Irtózat									
3. Zöldségféle									
4. Odább									
5. Kitör									
6. Egyhangúság									
7. Dudva									
8. Elnyomatás									
9. Pl. a török nyelv									

II. Erre – arra. Alább két oszlopban szavak sorjáznak egymás alatt. A szópárok között levő üres helyekre tessék beírni egy-egy olyan szót, amely a tőle balra és jobbra álló szóval egyaránt értelmes összetett szót alkot. Például: Sütő – tök – filkó. Ha megfejtőink az így beírt szavak kezdőbetűit fölülről lefelé összeolvassák, egy olyan személy foglalkozásának elnevezését kapják meg, akinek áldásos tevékenységére olykor bárkinek szüksége lehet. Minden jó megfejtés 1 pontot, a foglalkozásnév további 5 pontot ér, vagyis összesen 14 pontot lehet szerezni.

FELLEG.....PINCE
SZÖKŐ.....FORDULÓ
TÁNC.....JÁTÉK

MEZŐ.....SZEM
PÉNZ.....MENET
CUKOR.....KÉMÉNY
FÉL.....CSOPORT
KORONA.....DOBOZ
NÉV.....HÓBORT

III. Nyolcszor nyolc. Megfejtőink az ábra helyes kitöltése után a bal felső sarokból kiindulva a jobb alsó sarokig egy 225 éve elhunyt francia író, filozófus nevére találhatnak. Ha utána ügyesen átrendezik a sorokat, akkor ugyanebben az átlóban a szerzőnek egy korai – és mára már szinte elfeledett –, de őt akkor egy csapásra ismertté tevő drámájának címére is rábukkanhatnak. Az író nevének és e korai műve címének megtalálásáért egyaránt 8, együttesen tehát 16 pontot lehet szerezni.

1. Rétek növénye									
2. Híg sár									
3. Íróeszköz									
4. Curriculum vitae									
5. Cukrászati készítmény									
6. Ókori római politikus, összeesküvő									
7. Európai uralkodó család									
8. Balaton közeli település									

IV. Író és műve. Egy ma élő jeles írónk teljes nevét és egyik művének címét keressük. Ha olvasóink az első meghatározásokra helyesen válaszoltak, a jobb oldali kérdésekre felelve már fel is használhatják e válaszokat. Csupán két-három betűt, egy-egy szótagot vagy rövid szót kell beleszúrniuk vagy eljűk illeszteniük, s máris megkapják a jobb oldali kérdésekre a helyes választ. Az utólag beírt részekből pedig összeolvashatják a végső megfejtést is! Értéke: 16 pont.

1. Két méret közötti méretű – meglátogat
2. Foglalat – hortikultúra
3. A délibábszerű jelenség egyik szava – portugál búcsújáráhely
4. Rege – fiatal katonaló régies elnevezése
5. Kedvtelés – tombola
6. Szövetség – furik
7. Esetleg – fehér színű, jól nyújtható fém
8. Sasfészek – Somogy megyei község Balatonendréd közelében

V. Illyés Gyula a nyelvről. Április 15-én éppen húsz éve annak, hogy itt hagyott bennünket a 20. század egyik legjelesebb írója és költője, Illyés Gyula. Keresztrejtvényünk fő soraiban az ő egyik, nyelvünkkel kapcsolatos, napjainkban is nagyon időszzerű megállapítása olvasható. Ezt tessék beküldeni! Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 89 pont, de már 70 pont is elég ahhoz, hogy a beküldő részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A most közölt rejtvények megoldását **2003. május 31-éig** kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122. Minden kedves olvasónknak a rejtvényekkel való sikeres megbirkózást és hozzá jó szórakozást kívánunk – a rovat gazdájával, **Grétsy Lászlóval** együtt – a szerzők:

**Bencze Imre (II.), Doroszlai Elekné (IV.),
Harmati Gizella (III.), Láng Miklós (I.),
Schmidt János (V.)**

RIASZTÓ FOLYAMAT

1	2	NY	E	3	4	5	6	7	L	8	9	10	A	11	
12			13							14				15	
16		17		18					19				20		
21			22						23				24		
25					26			27			28			29	30
31				32				33		34					
35						36									
		37			38							39			40
	41			42		43					44			45	
46											47				
48						49		50	51			52			
			53			54			55		56				
57	58			59				60						D	
61			62					63					64		65
			A					Ó						V	

VÍZSZINTES: 1. Illyés Gyula megállapításának első része. 12. A lutécium vegyjele. 13. Ijedt. 14. A ... kapitánya; Örsi Ferenc regénye alapján készült tévéfilmsorozat. 16. Kortárs költő, Nagy László öccse (István). 18. Alkotó, teremtő. 20. Testet ...; megvalósul. 21. Nagy sportlétesítmény. 23. Szívesen fészkel alatta a fecske. 25. Leoncavallo operája. 26. Ipari központ Belgiumban. 28. Selymet készítő. 31. Az ellenséghez pártol. 33. Buzdít. 35. Például a Ráró. 36. Tömegben gyártott, átlagos minőségű (áru). 37. Akna közepe! 39. Félkész! 41. Fölfelé keskenyedő emlékoszlop. 44. Eljut bizonyos életkorig. 46. Étel kisssé leéget. 47. Rákosi ...; színész, színésznő, színészképző iskola alapítója (1852–1935). 48. Rejtő Jenő regényhőse ez az úr! 49. ... Arensz; izraeli politikus, miniszter. 52. Település Salgótarján közelében. 53. Ókori indiai uralkodó, a róla elnevezett oszlop India nemzeti jelképe. 55. Pénzt helyettesítő telefonérme. 57. A Laborcba ömlő kárpátaljai folyó. 59. Németország Wiesbaden székhelyű tartományából való. 61. Macskaféle ragadozó, Közép- és Dél-Amerikában honos. 63. A két ...; Jókai Mór regénye. 65. Pipa eleje!

FÜGGŐLEGES: 1. A mélybe ereszkedik. 2. Idegcsillapító. 3. A laurencium vegyjele. 4. Becézett Viktória. 5. Bravúrosan gurít a tekész. 6. Jemeni kikötőváros lakosa. 7. Puskás Tivadar Alapítvány, röv. 8. Művet megváltoztat. 9. Némi szerény, híg étel (a szó vékony anyagból készült blúzt is, könnyű kabátot is jelent egyes vidékeken!). 10. Néma tanú! 11. Nagy főzőedény. 15. A fordítottja is igekötő. 17. A megállapítás második, befejező része. 19. Tágas helyiség. 22. Jó hangú előadóművész. 24. Váz, ácsolat. 27. Elektrotechnikai segédeszköz. 29. Egyik lételemünk. 30. Kettőtök közül nem téged! 32. Római 55-ös. 34. Leo Minor (a Kis Oroszlán csillagkép latin neve), röv. 38. ... van Winkle; hétalvó. 40. Tasziló viccbeli társa. 41. Arra a helyre. 42. Emberi hajlék. 43. A Gilgames-legenda napistene. 44. Csak névbetűiről ismert festőnk. 45. Szeretett szülő megszólítása. 46. Novemberi részlet! 50. Német magazin. 51. Portugália volt köztársasági elnöke (Antonio Ramalho). 54. Itt terem a retek. 56. ... Rota; olasz filmzeneszerző. 57. Egy kezünkön öt van belőle. 58. Ösztökélő szócska. 60. ... Croce; híres templom Firenzében. 62. Uszoda bejárata! 64. A kripton vegyjele.

Schmidt János

Magánhangzók vallomása

A

Az első vagyok, zárt kapu.
Alaphang: kissé szigorú.

Á

A távolban sirály kiált.
Ámulj és bámulj, tág világ!

E

E remek nyelvben hemzsegek.
Nem szeretnek, de ejtenek.

É

Milyen mély a mennybolt kékje!
Milyen kék a tenger mélye!

I

Siess, iszkolj, icipici,
ha rád kiáltnak: iszkiri!

O

Tompán kongok, mint a kolomp.
Nem is kolomp, inkább doromb.

Ö

Köd hömpölyög a föld fölött:
ködmönös, ő-ző embörök.

U

Talpatlan serleg vagy pohár,
öblében must vagy muskotály.

Ü

Hűvös úrben türkizkéken
Csillag tündököl az égen.

Sashegyi Elemér

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának és az Anyanyelvpolók Szövetségének 2003. évi anyanyelvi pályázata civil szervezetek és magánszemélyek részére

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma az Anyanyelvpolók Szövetségével együttműködve **pályázatot hirdet a magyar nyelv értékeinek feltárására, megóvására és gyarapítására.**

A pályázaton hazai és határon túli magyar társadalmi szervezetek, szövetségek, társaságok, nyelvművelő körök, alapítványok és magánszemélyek vehetnek részt. (A jelen pályázat kedvezményezettjeinek körébe intézmények – pl. oktatási intézmények – nem tartoznak.)

A pályázat célja: az Európai Unióban a nyelvek szerepének különböző aspektusokban való vizsgálata és az új nyelvi jelenségek feltárása, elemzése és ismertetése.

A pályázatra a következő témakörökben lehet pályamunkát benyújtani:

I. Az Európai Unió és a nyelvek

A fenti címen meghirdetett pályázatra a nyelveknek az EU-ban betöltött szerepére vonatkozó, tudományos kérdéseket és problémákat felvető tanulmányok, esszék benyújtását várjuk a pályázóktól.

Feldolgozásra a következő témaköröket ajánljuk: egységesülés és anyanyelvek, a közvetítő nyelvek kérdése; kívánatos-e vagy szükséges-e egy közös EU-nyelv?; a nyelvkérdés az EU-ban, az EU és a tagországok nyelve; az EU és a tagországok nem hivatalos nyelvei; hány és milyen nyelvet tudjon az EU-polgár?; a fordítások problémája, a gépi (automatikus) fordítás lehetősége; a közös európai terminológia kérdése; várhatóan mi történik az irodalmi és köznyelvekkel?; a nyelvek és a média viszonya; szükség van-e európai uniós nyelvstratégiára?; hogyan működtethető az esélyegyenlőségen és az ésszerűségeken alapuló kommunikáció?; milyen módon lehet a magyar nyelvnek az EU-ban való használatát elősegíteni?; Magyarország európai uniós csatlakozásának nyelvpolitikai vonatkozásai.

A problémafelvető és elemző esszéknek tényeken, pontosan adatolt, leírt jelenségeken kell alapulniuk, és követniük kell a tudományos esszék követelményeit. Természetesen elfogadható az is, ha a pályázók a problémát feltárják, de a megoldást nem tudják megadni, illetve ha több megoldásra is tesznek javaslatot.

A tanulmányok, esszék terjedelme a leírás, kifejtés, indoklás miatt minimum 10 oldal. A pályamunkákhoz adattárak is csatolhatók.

II. Új jelenségek a magyar nyelvben

A fent megjelölt tárgykörben a pályázóktól új, friss, de már adatokkal igazolható nyelvi jelenségek összegyűjtését, rendszerezését, elemzését és lehetőség szerinti értékelését várjuk. Az új jelenség bármilyen lehet: hangtani, szóképzéstan, alaktani, mondatszerkesztési, stilisztikai, szórendi, szövegtani stb. Új szavak gyűjtése nem tárgya a pályázatnak, de pl. a diáknyelvnek egy-egy jellegzetes szóalkotási módja már igen, s hasonlóképpen tárgya lehet a pályázatnak egy igeikötő, rag vagy képző új szerepben való jellegzetes használata; új képzők, igeikötők bemutatása; új kiejtési, hangsúlyozási, hanglejtési szokások terjedésének megfigyelése; új mondatszerkesztési, szókeletkezési eljárások leírása; újonnan kialakult állandó szókapcsolatok, szófordulatok gyűjtése; új (esetleg a számítógépezés vagy sms-ezés hatásaként létrejövő) szövegszerkesztési formák összegyűjtése, bemutatása és elemzése.

Egy pályázatban többféle nyelvi jelenség is szerepelhet. Lehetőség van azonban arra is, hogy a pályázó az új nyelvi jelenségeknek csupán egyetlen csoportját válassza ki és részletes, gazdag anyag alapján vizsgálja. Fontos szempont, hogy az összegyűjtött nyelvi anyagot a pályázó pontosan dokumentálja az adatok helyének – nyomtatott adat esetében megjelenési helyének – és időpontjának megjelölésével, továbbá anyagát rendszerezze és elemezze is. Az értékelés az elemzésnek nem feltétlenül szükséges része.

Egy pályázat gyűjtési anyaga – a téma jellegéből adódóan – legalább 20–25 dokumentált adat, a pályamű terjedelme minimum 10 oldal.

A pályázati felhívásra egy pályázó csak egy – vagy az I., vagy a II. pont alatt ismertetett témakörben készített – és más pályázatra eddig még be nem nyújtott, illetve még nem publikált pályaművet küldhet be.

A tartalmi és filológiai szempontból legjobbnak minősített pályázatok bruttó **50 000 forinttól 300 000 forintig terjedő díjazásban** részesülnek, és a nyertes pályázók munkáiból készülő válogatást a minisztérium – lehetőség szerint – külön kiadványban jelenteti meg.

A pályázatot adatlap kíséretében kell benyújtani, amely letölthető a www.nkom.hu honlapról, személyesen pedig a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Ügyfélszolgálati Irodájában (1077 Budapest, Wesselényi u. 20–22. Tel: 484-7102) díjtalanul szerezhető be. Postai úton nyomtatványt csak felbélyegzett, megcímezett A/4-es válaszborték megküldése esetén lehet igényelni.

Alapítvány, közalapítvány, társadalmi szervezet részére nyújtott támogatás esetén mellékelni szükséges a szervezet nyilvántartásban szerepléséről szóló, 30 napnál nem régebbi igazolást, illetve annak hitelesített másolatát.

A pályázatot a kitöltött adatlappal együtt egy példányban, „**Anyanyelvi pályázat 2003.**” jelzéssel, az NKÖM Pályázati Igazgatóságának címére (1410 Budapest 7. Pf. 219.), legkésőbb **2003. augusztus 1-jei bélyegzővel, kizárólag postai úton lehet benyújtani.**

A pályázatokat a beküldési határidőt követő 45 napon belül a miniszter által felkért szakértői bizottság értékeli. A kiírásnak meg nem felelő, a szükséges dokumentumokat nem tartalmazó, a hiányosan kitöltött adatlap kíséretében, valamint a határidő után benyújtott pályázatokat a szakértői bizottság nem bírálja el. Hiánypótlásra a pályázat beküldési határideje után nincs lehetőség. A szakértői döntés felülbírálatának nem tudunk helyt adni. A pályázatok anyagát nem küldjük vissza.

Az **eredményhirdetés** a Kulturális Közlönyben, az interneten a www.nkom.hu honlapon jelenik meg, illetve a pályázókat legkésőbb **2003. október 15-ig** válaszlevélben értesítjük.

A nyertes pályázók pályadíjának kifizetését, ill. átutalását a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Pályázati Igazgatósága intézi.

A pályázatokkal kapcsolatban információ kérhető: szakmai kérdésekben a 484-7100/7551, pénzügyi és technikai kérdésekre vonatkozóan pedig a 484-7100/6823 telefonszámon.

Görgey Gábor s. k.
miniszter